

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN
BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN FİSKAL ÜSTÜNLÜYÜ VƏ HƏMİN
ƏRAZİLƏRDƏ AZAD İQTİSADİ ZONALARIN YARADILMASI
PERSPEKTİVLƏRİ”**
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Kamilə Əsgərova İmaməli

BAKI – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh
oğlu
_____ **imza**
“ _____ ” _____ **2022-ci il**

“İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN
BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN FİSKAL ÜSTÜNLÜYÜ VƏ HƏMİN
ƏRAZİLƏRDƏ AZAD İQTİSADİ ZONALARIN YARADILMASI
PERSPEKTİVLƏRİ”

mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 – Maliyyə
İxtisaslaşma: “Maliyyə nəzarəti və audit”
Qrup: 636

Magistrant:
Əsgərova Kamilə İmaməli
qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.d., prof. Ələkbərov Əvəz Əkbər
oğlu
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil
oğlu
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi
oğlu
_____ **imza**

BAKİ - 2022

Elm andı

Mən, Kamilə Əsgərova İmaməli qızı and içirəm ki, “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinin fiskal üstünlüyü və həmin ərazilərdə azad iqtisadi zonaların yaradılması perspektivləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

“İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN FİSKAL ÜSTÜNLÜYÜ VƏ HƏMİN ƏRAZİLƏRDƏ AZAD İQTİSADI ZONALARIN YARADILMASI PERSPEKTİVLƏRİ”

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: II Qarabağ müharibəsindən sonra işğaldan azad edilmiş inzibati ərazilər üzrə biznes subyektlərinin işinin təşkili və bu istiqamətdə dövlətin oynayacağı rol günümüzün ən aktual məsələlərindəndir.

Tədqiqatın məqsədi: Dissertasiya işinin əsas məqsədi müasir şəraitdə işğaldan azad edilmiş inzibati ərazilərdə biznes subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlilidir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Dissertasiya mövzusunda tədqiqat işinin tədqiqi prosesində iqtisadi-statistik təhlil, müşahidə, məntiqi və elmi ümumiləşdirmə, müqayisəli və sistemli təhlil, qruplaşdırma və müqayisə və s. metodlardan istifadə olunub.

Tədqiqatın informasiya bazası: Azərbaycan Respublikasının və dünyanın aparıcı iqtisadçı alimlərinin bu sahədə apardıqları elmi və praktik tədqiqatlar təşkil edir. Tədqiqat işində fiskal siyasət, biznes subyektlərinin inkişaf strategiyaları və işlərinin təşkilinin tədqiq edildiyi fundamental əsərlər və müasir nəşrlərin elmi nəticələrindən geniş istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Hal-hazırda Azərbaycanda və dünyada olan pandemiya ilə bağlı kitabxanaların işləməməsi ən əsas məhdudiyyətlərdən biridir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: aşağıda göstərilənlərdən təşkil olunmuşdur:

- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinin işinin təşkili istiqamətləri müəyyən edilmişdir;

- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektlərinin inkişaf strategiyalarının planlaşdırılmışdır;

- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili aparılmışdır.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Qazanılmış nəzəri və praktik müddəalardan, təkliflərdən, konkret cəmləşdirilmələrdən işğaldan azad edilmiş inzibati ərazilərdə biznes subyektlərinin işlərinin təşkili və inkişaf strategiyalarının həyata keçirilməsi, bu prosesdə dövlətin yeritdiyi fiskal siyasət və azad iqtisadi zonaların yaradılması, regionlarda biznes subyektlərinin fəaliyyəti üçün səmərəli şəraitin həyata keçirilməsində çox istifadə oluna bilər.

Açar sözlər: İşğaldan azad edilmiş ərazilər, biznes subyektləri, iqtisadi zonalar

"FISCAL PREFERENCES OF BUSINESS ENTITIES OPERATING IN THE OCCUPIED TERRITORIES AND CREATION OF FREE ECONOMIC ZONES IN THESE AREAS"

SUMMARY

The actuality of the subject: One of the most pressing issues today is the organization of the work of business entities in the liberated administrative territories after the Second Karabakh War and the role that the state will play in this direction.

Purpose and tasks of the research: The main purpose of the dissertation is to analyze the current situation of business entities in the liberated administrative territories in modern conditions.

Used research methods: Economic-statistical analysis, observation, logical and scientific generalization, grouping and comparison, comparative and systematic analysis, analysis, etc. in the process of research work on the dissertation. methods were used.

The information base of the research: Organizes scientific and practical research conducted by leading economists of the Republic of Azerbaijan and the world in this field. The research uses fiscal policy, development strategies of business entities and fundamental works on the organization of their work, as well as the scientific results of modern publications.

Restrictions of research: One of the main limitations is the lack of libraries in Azerbaijan and around the world due to the current pandemic.

The novelty and practical results of investigation: consists of the following:

- Directions for organizing the activities of business entities operating in the liberated territories have been identified;

- Development strategies of business entities operating in the liberated territories are planned;

- An analysis of the current situation of business entities in the liberated territories was conducted.

Scientific-practical significance of results: Organization and implementation of development strategies of business entities in the administrative territories liberated from the theoretical and practical provisions, proposals, concrete concentrations, creation of fiscal policy and free economic zones implemented by the state in this process, effective conditions for business entities in the regions can be used a lot in the implementation.

Keywords: Liberated members, business entities, economic zones

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
MDB	Müstəqil Dövlətlər Birliyi
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	8
I FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏCƏK BİZNES FƏALİYYƏTİ SUBYEKTLƏRİN TƏYİN EDİLMƏSİ, ONLARIN VƏZİFƏLƏRİ VƏ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI	12
1.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektləri üzrə fiskal münasibətlərin iqtisadi inkişafa təsirinin nəzəri-konseptual aspektləri.....	12
1.2. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinin işinin təşkili istiqamətləri	22
1.3. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektlərinin inkişaf strategiyaları.....	25
II FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN FİSKAL ÜSTÜNLÜK VƏ MÖVCUD DURUMUN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	28
2.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili	28
2.2. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinə fiskal üstünlük qazanmasında dövlətin dəstəyi və onun rolunun qiymətləndirilməsi	37
III FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ AZAD İQTİSADI ZONALARIN YARADILMASI PERSPEKTİVLƏRİ	41
3.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların yaradılması zəruriliyi və şərtləri	41
3.2. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların səciyyəvi xüsusiyyətləri və onun perspektivləri.....	48
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	61
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SIYAHISI	64
ƏLAVƏLƏR.....	67
Cədvəllərin siyahısı.....	71
Şəkillərin siyahısı	71

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: II Qarabağ müharibəsindən sonra işğaldan azad edilmiş inzibati ərazilər üzrə biznes subyektlərinin işinin təşkili və bu istiqamətdə dövlətin oynayacağı rol günümüzün ən aktual məsələlərindəndir.

Bundan əlavə həmin ərazilər üzrə biznes subyektlərinin inkişaf strategiyalarının planlaşdırılması, bu planlaşdırma işinin təşkili və idarəedilməsi əsas prioritetlərdəndir. İşğaldan azad edilmiş ərazilər üzrə hökumətin iqtisadi zonalər yaratması fikri əsas məsələdir. Çünki bu zonalarda birbaşa fiskal siyasətin əhəmiyyətli təsiri əks olunacaqdır.

Makroiqtisadi tənzimləmənin əsas alətlərindən biri fiskal siyasətdir. Fiskal siyasət dövlət orqanları tərəfindən dövlət xərclərinin və vergi dərəcələrinin dəyişdirilməsi üçün həyata keçirilən tədbirlər məcmusudur. Büdcə xərcləri dövlətin saxlanma və dövlət satınalmalarına ümumi xərcləridir. Bu alışlar məktəb tikintisindən tutmuş kənd təsərrüfatı məhsulları və hərbi texnikanın alınmasına qədər yol tikintisi xərclərini ödəyə bilər. Bu zaman dövlət özü istehlakçı kimi çıxış edir.

Dövlət bu satınalmaları həm ehtiyaclarını ödəmək, həm də xidmət və istehsal bazarlarında tələbi tənzimləmək üçün həyata keçirir. Dövlət öz gedişatını tənzimləmək üçün fiskal siyasət vasitəsilə daim iqtisadi proseslərə müdaxilə edir

Məsələnin əhəmiyyəti qaldırılan məsələlərin həlli ilə müəyyən olduğundan, müasir iqtisadiyyatda onun vergilərə təsiri müstəqil zonalarda dövlət tərəfindən səmərəli fiskal siyasətin qurulması zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da vergilərin daha ətraflı nəzəri və metodoloji əsaslarla təmin edilməsini zəruri edir. mövcud yanaşma.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Tədqiqat işinin mövzusunun əhatə etdiyi məsələlər təcrübədə və bütövlükdə iqtisad elmində geniş tədqiq edilmiş mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlər hesab edilir.

Son illərdə II Qarabağ müharibəsindən sonra biznes subyektlərinin inkişaf etdirilməsi və onların fəaliyyətində fiskal siyasətin həyata keçirilməsi çərçivəsində F.Ə.Məmmədov., A.F.Musayev., M.M.Sadiqov., Y.A.Kəlbəliyev., Z.H.Rzayev və sair digər yerli iqtisadçıların elmi işlərində öz əksini tapmışdır. Qeyd edilmiş elmi işlərin təhlil edilməsi onu göstərir ki, iqtisadi inkişafın müasir mərhələsində dövlətin fiskal siyasətinin nəzəri və metodoloji bazası kifayət qədər elmi əsaslara malik olduğunu qeyd edə bilərik.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Dissertasiya işinin başlıca məqsədi müasir şəraitdə işğaldan azad edilmiş inzibati ərazilərdə biznes subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlilidir.

Məqsədə müvafiq olaraq dissertasiya işində aşağıda qeyhd edilən vəzifələr qarşıya qoyulmuş və məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilib:

- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektləri üzrə fiskal münasibətlərin iqtisadi inkişafa təsirinin nəzəri-konseptual aspektlərinin öyrənilməsi;
- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektlərinin inkişaf strategiyalarının planlaşdırılması;
- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili;
- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinə fiskal üstünlük qazanmasında dövlətin dəstəyi və onun rolunun qiymətləndirilməsi;
- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların yaradılması zəruriliyi və şərtləri;
- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların səciyyəvi xüsusiyyətləri və onun perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: İşğaldan azad edilmiş inzibati ərazilərdə biznes subyektlərinin fiskal üstünlük qazanmasında dövlətin fiskal siyasəti tədqiqatın obyektı seçilmişdir.

Tədqiqatın predmeti dövlət maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsində iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi kimi vergilərin uyğunlaşdırılmasının nəzəri, metodoloji və praktiki məsələlərini öyrənməkdən ibarətdir.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya mövzusunda tədqiqat işinin tədqiqi prosesində iqtisadi-statistik təhlil, müşahidə, məntiqi və elmi ümumiləşdirmə, qruplaşdırma və müqayisə, müqayisəli və sistemli təhlil, analiz və s. metodlardan istifadə olunub.

Tədqiqatın informasiya bazası: Azərbaycan Respublikasında bu sahədə dünyanın aparıcı iqtisadçı alimləri tərəfindən aparılan elmi-praktik tədqiqatlar aparılır. Tədqiqatda maliyyə nəticələrindən, sahibkarlıq subyektlərinin inkişaf strategiyalarından və onların işinin təşkili üçün əsas funksiyalardan, həmçinin müasir nəşrlərin elmi nəticələrindən istifadə olunur.

Maliyyə Nazirliyinin materialları, üsul göstərişləri və başqa normativ aktları, o cümlədən elmi-tədqiqat işlərinin yekunları, təklif və məsləhətləri əhatə edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Hal-hazırda Azərbaycanda və dünyada olan pandemiya ilə bağlı kitabxanaların işləməməsi ən əsas məhdudiyyətlərdən biridir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: aşağıda göstərilənlərdən təşkil olunmuşdur:

- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinin işinin təşkili istiqamətləri müəyyən edilmişdir;
- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektlərinin inkişaf strategiyalarının planlaşdırılmışdır;
- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili aparılmışdır;
- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların səciyyəvi xüsusiyyətləri və onun perspektivlərinin müəyyənləşdirilmişdir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Qazanılmış nəzəri və praktik müddəalardan, təkliflərdən, konkret cəmləşdirilmələrdən işğaldan azad edilmiş inzibati ərazilərdə biznes subyektlərinin işlərinin təşkili və inkişaf strategiyalarının həyata keçirilməsi, bu prosesdə dövlətin yeritdiyi fiskal siyasət və azad iqtisadi zonaların yaradılması, regionlarda biznes subyektlərinin fəaliyyəti üçün səmərəli şəraitin həyata keçirilməsində çox istifadə oluna bilər.

I FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏCƏK BİZNES FƏALİYYƏTİ SUBYEKTLƏRİN TƏYİN EDİLMƏSİ, ONLARIN VƏZİFƏLƏRİ VƏ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektləri üzrə fiskal münasibətlərin iqtisadi inkişafa təsirinin nəzəri-konseptual aspektləri

Makroiqtisadi tənzimləmənin əsas alətlərindən biri fiskal siyasətdir. Fiskal siyasət dövlət orqanları tərəfindən dövlət xərclərinin və vergi dərəcələrinin dəyişdirilməsi üçün həyata keçirilən tədbirlər məcmusudur. Büdcə xərcləri dövlətin saxlanma və dövlət satınalmalarına ümumi xərcləridir. Bu alışılar məktəb tikintisindən tutmuş kənd təsərrüfatı məhsulları və hərbi texnikanın alınmasına qədər yol tikintisi xərclərini ödəyə bilər. Bu zaman dövlət özü istehlakçı kimi çıxış edir.

Dövlət bu satınalmaları həm ehtiyaclarını ödəmək, həm də xidmət və istehsal bazarlarında tələbi tənzimləmək üçün həyata keçirir. Dövlət öz gedişatını tənzimləmək üçün fiskal siyasət vasitəsilə daim iqtisadi proseslərə müdaxilə edir (Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Kəlbəliyev Y.A., Rzayev Z.H. 2010: s.145-149):

Şəkil 1: Dövlətin fiskal siyasətinin tipləri və növləri
Dövlətin fiskal siyasətinin tipləri:

Mənbə: Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Kəlbəliyev Y.A., Rzayev Z.H. 2010: s.145-149, materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Keçmişdən bu günə qədər çox mühüm hadisələr, dəyişikliklər, formalaşmalar meydana çıxıb. Bəzi inanc sistemlərinin cəmiyyətlər üzərindəki təsirlərini, bəzən bəzi ölkələrin yaşadığı fəlakətlər, müəyyən millətlərin hərəkətləri və müəyyən inanc sistemlərinin cəmiyyətlərə təsirlərini əks etdirməklə yanaşı, təsiri ilə ölkələr arasında qismən və ya ortaq inteqrasiyaya gətirib çıxarmışdır. son tarixi dövrlərdə siyasi, iqtisadi, texniki, mədəni və bəzi məcbureddici amillərin. Bu hadisələrin təsiri və funksiyaları konkret olaraq müşahidə edilir.

Xüsusilə II. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Avropa ölkələri məhv olmaqdan və bir-birlərinə qarşı düşmənçilikdən ən qısa zamanda qurtularaq sürətli iqtisadi inkişaf prosesinə daxil oldular. Afrika və Asiyada bir çox koloniyalar müstəqillik əldə etməklə siyasi sahədə olduğu kimi iqtisadi və maliyyə sahəsində də müstəqil olmaq istəyirdilər.

Qərb blokuna üzv olan Avropa ölkələri iqtisadiyyatlarının getdikcə ABŞ-dan asılı vəziyyətə düşəcəyindən və Şərqi Bloğunun hərbi təhlükə yaradacağından narahat olaraq sürətli inteqrasiya prosesinə başladılar. Lakin məlum olub ki, həm Qərb Bloku, həm də Şərqi Bloku inteqrasiya səyləri təkcə iqtisadi deyil, həm də hərbi və siyasi məqsədlər güdür.

Nəhayət, ölkələr arasında münasibətlər siyasi, mədəni, sosial-iqtisadi və ya hərbi məsələləri əhatə edə bilər. Lakin müstəqil dövlət məntiqində bu münasibətlər saxlanılır. Yenə deyirəm, beynəlxalq təşkilatlara üzv olmaq Avropa İttifaqı kimi inteqrasiyada iştirak etməkdən fərqlidir. Bu araşdırmada bu ayrı-seçkiliyə diqqət yetirilmədən beynəlxalq iqtisadi və maliyyə qurumları dünya və regional miqyasda iki mövqedə müzakirə edilir. Bu gün güclü olmağın, arzulanan hədəflərə çatmağın və hətta tək yaşamanın mümkün olmadığı inancı fərqi və kiçik olmaqla artıq çəki qazanıb.

Bu baxımdan siyasətdə, iqtisadiyyatda, əqidədə, mədəni-ictimai həyatda, ortaq mənafehlərdə, hətta daha geniş mənada bütün bəşəri dəyərlərdə ortaq olmaq, birgə hərəkət etmək ağılın, rasionallığın, ümumi mənafehin tələbi kimi qiymətləndirilir. Bu kontekstdə II. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra beynəlxalq iqtisadi və maliyyə qurumları sürətlə artmağa başladı.

Ehtiyatlı siyasət altında dövlət ölkənin iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün vergi və büdcə xərclərini qəsdən tənzimləyir. Bu qaydanın səviyyəsi iqtisadi dövrün müxtəlif mərhələlərində dəyişir. Belə ki, iqtisadi böhran zamanı dövlət xərclərini artırır və vergi dərəcələrini aşağı salır. Bütün bunlar istehlakçı tələbatını artırır. İstehsal artımı inflyasiya ilə müşayiət olunduqda, hökumət xərcləri azaltmaqla və vergiləri artırmaqla ticarətə mane olur. Tənəzzül dövründə hökumət məcmu tələbi stimullaşdırmaq üçün könüllü fiskal siyasət vasitəsilə xərcləri qəsdən artırmaq və ya vergiləri azaltmaqla büdcə kəsirləri yaradır.

Dövlət xərclərinə stimullaşdırıcı təsir göstərmək üçün o, vergi gəlirləri hesabına maliyyələşdirilməməlidir. Vergi dərəcəsinin artırılması sahibkarlıq stimulunu azaldır, bu isə məhsuldarlığı aşağı salır. Ona görə də dövlət xərclərinin artması adətən büdcə kəsiri ilə müşayiət olunur. Belə ki, tənəzzül dövründə xərcləri artırmaqla dövlət iqtisadi böhrandan çıxır və inflyasiya da daxil olmaqla, iqtisadi artım dövründə xərcləri azaltmaqla milli məhsuldarlığı artırır. Avtomatlaşdırılmış fiskal siyasət dövlət xərclərinin, vergilərin və ümumi gəlirlərin dövrü olaraq dəyişməsi nəticəsində dövlət büdcəsinin avtomatik dəyişməsidir. Avtomatlaşdırılmış fiskal siyasət iqtisadi artım zamanı dövlət büdcəsinə xalis vergi daxilolmalarının avtomatik artırılmasını və iqtisadi tənəzzül zamanı dövlət büdcəsinə xalis vergi daxilolmalarının avtomatik azaldılmasını nəzərdə tutur. Bu dəyişikliklər “məüyyən edilmiş özünütənzimləyicilərin” təsiri altında baş verir. Daxili özünütənzimləmə dövlətə iqtisadi siyasətini dəyişmədən istehsal və məşğulluq səviyyəsindəki dalğalanmaları azaltmağa imkan verən mexanizmdir. Belə avtomatik tənzimləyicilər aşağıdakılardır (Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Kəlbəliyev Y.Ə., Rzayev Z.H. 2010: s.145-149):

- İqtisadi artım dövrlərində məcmu tələbi sıxışdıran mütərəqqi vergi sistemi. Ona görə də əhalinin gəlirləri artdıqca bu gəlirdən daha yüksək dərəcə ilə vergi tutulur.

Bu, ümumi tələbi azaldır. İqtisadi tənəzzül nəticəsində gəlirlər azaldıqda, aşağı vergi dərəcələri gəlirlərin artmasına səbəb olur. Nəticədə ümumi tələb stimullaşdırılır:

- İqtisadi tənəzzül dövründə işsizlərin sayının artması nəticəsində işsizliyə görə müavinətlərin və digər sosial ödənişlərin sayı artıb. İqtisadi bum zamanı işsizlik səviyyəsi azalır ki, bu da avtomatik olaraq bu ödənişləri azaldacaq.

Avtomatlaşdırılmış fiskal siyasətin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, iqtisadi şəraitdə kiçik dəyişikliklər nəticəsində yaradılmış özünütənzimləyicilər gecikmədən işə salınır. Avtomatik pul siyasətinin dezavantajı ondan ibarətdir ki, o, yalnız dövrün dalğalanmalarını azaldır və onları aradan qaldıra bilmir. Məqsədindən asılı olaraq fiskal siyasət genişləndirici və ya məhdudlaşdırıcı ola bilər. Genişlənmə siyasəti bəzən həvəsləndirici siyasət də adlanır. Tənəzzül zamanı dövlət xərcləri artmalı və vergi dərəcələri aşağı düşməlidir. Uzunmüddətli perspektivdə aşağı vergi dərəcələri iqtisadi artımı stimullaşdırır. Məsələn, 1980-ci illərdə inkişaf etmiş ölkələrdə vergi islahatları zamanı bu islahatlar daha aşağı vergi dərəcələri ilə müşayiət olundu. İnflyasiyanın azaldılması üçün məhdudlaşdırıcı fiskal siyasət qəbul edilmişdir. Məhdudlaşdırıcı siyasətlər bəzən dövlət xərclərini azaltmaqla və vergi dərəcələrini yüksəltməklə həyata keçirilən “profilaktik” siyasətlər adlanır. Qısa müddətdə məhdudlaşdırıcı siyasətlər ümumi tələbi aşağı salmağa imkan verir, inflyasiyanın azalmasına kömək edir. Uzunmüddətli perspektivdə məhdudlaşdırıcı siyasətlər məhsuldarlığı azalda və işsizliyin artmasına səbəb ola bilər.

Fiskal siyasət sabitliyinin iqtisadiyyata təsiri haqqında fikirlər Böyük Depressiyadan illər sonra ortaya çıxdı. Keynsin məşğulluq nəzəriyyəsi də bu fikirlərə təsir göstərmişdir. Beləliklə, 1946-cı ildə əmək qanunu qəbul edildi. Bu qanunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, o, hökuməti iqtisadi sabitliyi qorumaq üçün pul və fiskal siyasətdən istifadə etməyə məcbur edir. 1978-ci il Humphrey-Hawkins Aktı da var.

Fiskal siyasətin ilk mühüm aləti vergi və onun növləridir.

Vergi bəs özü nədir? Düşünürəm ki, bu suala aşağıdakı şəkildə cavab vermək olar. Vergilər dövlət və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən fiziki və hüquqi şəxslərdən toplanan və dövlətin öz funksiyalarını yerinə yetirməsi üçün tələb etdiyi və bu ölkənin qanunlarına tabe olan vəsaitlərdir.

Vergi sistemi hökumətlə birgə işlənib hazırlanmış və inkişaf etdirilmişdir. Hökumətin formalaşması və təbəqələrin bölünməsi zamanı vergilər “vətəndaşların dövlət hakimiyyətini saxlamaq hüququ” kimi meydana çıxdı.

Tarix boyu heç bir dövlət vergisiz mövcud olmamışdır, çünki onun kollektiv ehtiyacları müəyyən məbləğdə pul tələb edir ki, bu da yalnız vergilər hesabına həyata keçirilə bilər. Buna görə də, vergilərin minimum səviyyəsi hökumətə minimum funksiyalarını yerinə yetirməyə imkan vermir: - İdarəetmə, Müdafiə, Məhkəmə, Hərbi və s. - İcra üçün tələb olunan məbləğlə müəyyən edilir. Dövlət nə qədər çox funksiyaya malikdirsə, bir o qədər çox vergi toplanmalıdır.

Verginin maliyyə xarakteri onun dövlət fiziki və hüquqi şəxsləri ilə maliyyə münasibətləri ilə xarakterizə olunur. Vergiləri iqtisadi kateqoriya hesab etmək olar (özlərinin spesifik funksiyaları ilə). Vergi aşağıdakıları edir:

Maliyyə - gəlirlərin bir hissəsinin müəyyən məqsədlər üçün büdcəyə köçürülməsi.

Təşviqlər - texniki proseslərin, kapital qoyuluşunun və istehsalın maliyyələşdirilməsi ilə bağlı problemlər vergi güzəştləri və təsdiqləri vasitəsilə həll edilir.

Tənzimləmə - büdcə ilə büdcələrarası sistem arasında münasibətlərin tənzimlənməsi.

Distribyutorlar - vergilər vasitəsilə milli gəlirin yenidən bölüşdürülməsi.

Sosial - Vergi güzəştləri vasitəsilə sosial infrastrukturun saxlanması; Bəzi hüquqi və fiziki şəxslər üçün vergi güzəştləri.

Nəzarət - Bu funksiya firmanın fəaliyyətinin, gəlir və xərclərinin yaradılmasına nəzarət edir. Səmərəlilik vergi orqanlarının fəaliyyətindən asılıdır.

Bugünkü vergi sistemi bazar sisteminin möhkəmlənməsinə, sahibkarlığın inkişafına kömək etməli və eyni zamanda yoxsullara dilənçiliyi tamamilə dayandırmalıdır.

Fiskal siyasət, əsasən, tələbin idarə edilməsi aləti kimi istifadə olunur. Fiskal siyasətdən geriliyə qarşı istifadə ideyası ilk dəfə Con Meynard Keyns tərəfindən irəli

sürülüb və keniyalılar məcmu tələbi idarə etməyin ən yaxşı yolunun vergi dərəcələrini və dövlət xərclərini dəyişmək olduğuna inanırlar.

Bu təhlilə əsaslanaraq bəzi iqtisadçılar hesab edirlər ki, ümumi tələbatın artması istehsalı və birbaşa məşğulluğu artıracaq və resurslardan tam istifadəni təmin edəcək. Fiskal siyasət məcmu tələb kəsirini büdcə kəsiri vasitəsilə idarə edir və iqtisadiyyatın tam məşğulluğunu təmin edir, halbuki az inkişaf etmiş ölkələrdə işsizlik məcmu tələbin aşağı olması ilə deyil, mövcud investisiya bazarının ödəyə biləcəyi əmək miqdarının artması ilə əlaqədardır. . Bunu et Tutaq ki, az inkişaf etmiş ölkələrdə investisiya imkanları daha azdır və işçilərin sayı çox böyükdür. Bu halda kəsirin maliyyələşdirilməsi yalnız məcmu tələbin artmasına səbəb olur.

Monetaristlər hesab edirlər ki, dövlət xərclərində və vergilərdə dəyişikliklər yalnız müvəqqəti olaraq məcmu tələb, gəlir və məşğulluğa təsir edə bilər və buna görə də iqtisadi siyasət tələb və inflyasiyanın idarə olunmasına daha çox təsir göstərə bilər.

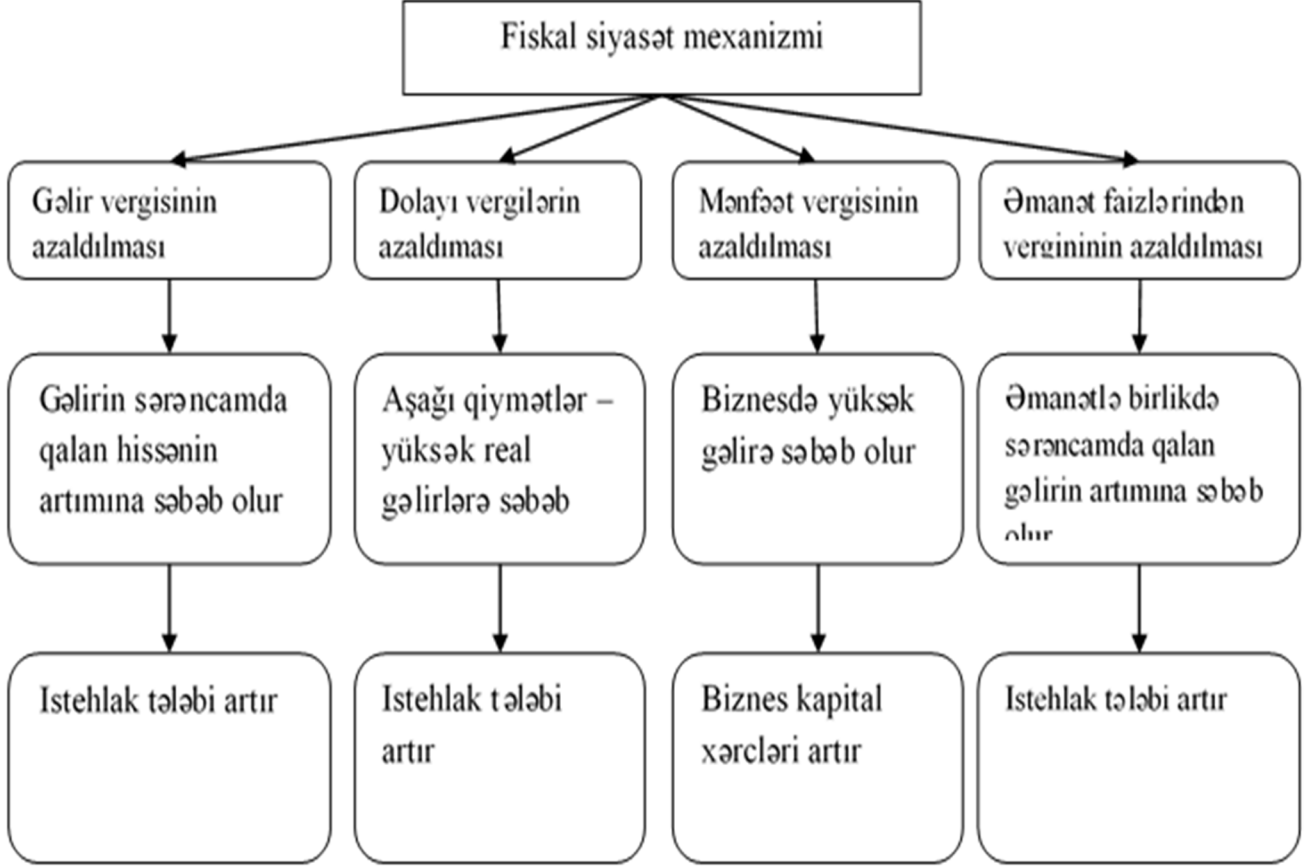
Fiskal siyasətdəki dəyişiklik ümumi tələbələrə, milli gəlirə, qiymətlərə və məşğulluğa necə təsir edir? - Aşağıdakı Şəkil 2-də göstərilən sistemdə bu prosesi görə bilərik.

Fiskal siyasətin 3 mümkün mövqeyi var: Neytral, artırmağa yönəlmiş və azaltmağa yönəlmiş (Kalbiyev Y.A. 2005: s.98).

Fiskal siyasətin dövlət xərclərinin artırılmasına yönəlmiş mövqeyi onun vergi daxilolmalarını üstələməsi ilə izah olunur ($G > T$). Bu, dövlət xərclərinin artması, vergi daxilolmalarının azalması və ya hər ikisinin birləşməsi ilə müşayiət olunur. Bu, böyük büdcə kəsirinə və ya əvvəlki ildəkindən xeyli az büdcə profisitinə gətirib çıxarır.

Azaltmağa yönəlmiş fiskal siyasət dövlət xərclərinin azaldığı və yüksək vergi daxilolmalarının artdığı bir vaxtda baş verir ($G < T$). Bu, əvvəlki ilə nisbətən daha kiçik büdcə kəsirinə və ya daha böyük büdcə profisitinə gətirib çıxarır.

Şəkil 2: Fiskal siyasət mexanizmi

Mənbə: Kəlbəyev Y.A. 2005: s.468, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Fiskal siyasətdəki dəyişikliklər iqtisadiyyatın təklif tərəfinə təsir edir və buna görə də uzunmüddətli iqtisadi artıma kömək edir. Bu təsirlər daha uzun davam edir:

- Əmək bazarının stimullaşdırılması - gəlir vergisinin azaldılması insanları iş axtarmağa həvəsləndirir və onların məhsuldarlığını artırır;
- Əsaslı xərclər - dövlətin milli infrastruktur xərcləri bütün iqtisadiyyata investisiyaların artmasına səbəb olur. Xarici investisiyaların cəlb edilməsi və biznes investisiyalarının daha yüksək səviyyədə stimullaşdırılması siyasəti kimi aşağı gəlir vergiləri və digər vergilərdən də istifadə olunur;
- Sahibkarlıq və iş yerlərinin yaradılması - dövlət xərcləri yeni kiçik müəssisələrin sayının artmasına səbəb ola bilər və s.

Fiskal siyasətin qiymətləndirilməsi iqtisadiyyatı məqsədə çatmaq üçün bir vasitə kimi təqdim edən fiskal siyasətdə də zəiflikləri göstərir. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar (Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Kəlbəliyev Y.Ə., Rzayev Z.H. 2010: s.145-149):

Vergilərin azaldılmasına maneələr - Məcmu tələbi azaltmaq üçün artan vergilər işə həvəsi azalda bilər, bu da öz növbəsində məhsuldarlığı azalda və AS-ni (ümumi təklif) azalda bilər;

- Dövlət Xərclərinə Mənfi Təsir - Məcmu tələbi dəyişdirmək üçün dövlət xərclərinin azaldılması nəqliyyat və təhsil kimi ictimai xidmətlərə mənfi təsir göstərə bilər ki, bu da bazarın uğursuzluğuna səbəb ola bilər.

- Daha az məlumat - Hökumətin kifayət qədər məlumatı yoxdursa, fiskal siyasətdə çətinliklər yaranacaq. Məsələn, hökumət özünü zəif hiss edərsə, bu, ümumi tələbi artıracaq və nəticədə iqtisadiyyat daha sürətlə inkişaf edəcək və inflyasiyaya səbəb olacaq;

- Gecikmə - Hökumət xərcləri artırmağı planlaşdırırsa, iqtisadiyyata daxil olmaq üçün vaxt lazımdır və çox gec ola bilər. Xərc planları ildə bir dəfə həyata keçirilir;

- Məcmu tələbin digər komponentləri - Hökumət fiskal siyasət aparırsa, məcmu tələbin digər komponentlərini nəzərə almalıdır. Məsələn, istehlakçıların inamı aşağı olarsa, vergi endirimləri istehlakçı xərclərini artırmağa bilməz;

- Həddindən artıq sızılıq - Dövlət xərclərinin artması həddindən artıq sızılığa səbəb ola bilər, məs. Dövlət xərclərinin artması özəl sektorun həcmi azalda bilər. Məsələn, hökumət xərcləri artırarsa, vergiləri qaldıraraq borc götürməli, həm şəxsi istehlakı, həm də investisiyaları azaltmalıdır. Bu baş verərsə, məcmu tələb artmayacaq və ya daha yavaş artmayacaq.

1992-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda müasir büdcə və vergi sistemi yaradılmışdır. Ölkədə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə əsaslanan yeni fiskal siyasət həyata keçirilir.

Son illərdə maliyyə islahatları sahəsində müvafiq qanunvericilik strukturları yaradılmışdır. Belə ki, 2001-ci ildə yeni vergi məəcəlləsi qəbul edilmiş və 2002-ci ildə “büdcə sistemi haqqında” qanun qüvvəyə minmişdir.

Bütövlükdə, fiskal siyasət ölkədə maliyyə sabitliyini qoruyub saxlamaqla, inflyasiyanı azaltmaqla islahatların genişləndirilməsini sürətləndirməlidir. Həmçinin islahatların ilkin nəticəsi olaraq əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin sosial təminatı təmin edilməlidir.

Bu məqsədlə büdcə siyasətində aşağıdakı direktivlərin həyata keçirilməsindən əvvəl həyata keçirilməlidir (Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Kəlbəliyev Y.A., Razayev C.H. 2010: s.145-149):

- Büdcə kəsirinin qeyri-inflyasiya mənbələri hesabına maliyyələşdirilməsi;
- Qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli dövlət istiqrazlarının buraxılması, daha sərfəli şərtlərlə əlavə pul kütləsinin cəlb edilməsi üçün investorlar şəbəkəsinin genişləndirilməsi, bu qiymətli kağızlar üzrə faiz dərəcəsinin artırılması və faiz dərəcələrinin tənzimlənməsi yolu ilə fond bazarının daha da inkişafı.

2010-cu il büdcə büdcəsində Azajd Kathani Respublikasının büdcə layihəsi respublikanın büdcəsidir. Xərc 10069700,0 min Manat, Yerli xərclər 1194300,0 min Manat.

2010-cu ilin icmal büdcəsinin xərclərinin yuxarı həddi Dövlət Neft Fondunun gəlirləri istisna olmaqla 12 465 960,4 min dəqiqə, icmal büdcənin kəsiri isə 6 544 000 000 dəqiqə müəyyən edilib.

Ona görə də 2010-cu ilin büdcəsi 2009-cu illə müqayisədə xeyli aşağı olduğu üçün 2009-cu ildə büdcə gəlirləri 12 milyard 177 milyon dəqiqə olduğu halda, 2010-cu ildə 10,15 milyard dəqiqə olmuşdur. Belə ki, 2009-cu ildə büdcə xərcləri 12,35 milyard dəqiqə, 2010-cu ildə isə 11,26 milyard dəqiqə olub.

Dövlətin 2010-cu il büdcəsinin təhlili göstərir ki, bu ilin gəlirləri ötən ilkindən 18 dəfə azdır. Əvvəlki illərdə olduğu kimi, bu ilin də büdcə gəlirləri neft gəlirləri üzərində

qurulub. Bu ilin büdcəsinə əsasən, Neft Fondundan dövlət büdcəsinə 4 milyard 915 milyon manat vəsait yönəldiləcək.

Vergi dərəcələrini dəyişdirərək iqtisadiyyatı potensial səviyyəyə yaxınlaşdırmaq üçün fiskal siyasət tədbirlərindən fəal şəkildə istifadə olunur. Davamlılıq üçün fiskal siyasətdən aktiv istifadə iki əsas məsələni həll edir.

Birinci məcmuə istehsalın sabitləşdirilməsi üçün fiskal siyasətdən uğurla istifadə etməkdir.

İkinci qrup məsələlər dövlət büdcəsinin kəsirinin iqtisadi siyasətin ümumi tələbin genişlənməsi və ya azalmasına təsirinin yaxşı göstəricisi olması ilə bağlıdır. Başqa sözlə, büdcə kəsirinin genişlənməsi o deməkdir ki, hökumət hasilatı artırmaq üçün tələbi stimullaşdırmaq üçün fiskal siyasət tədbirlərindən istifadə edə bilərmi? Digər tərəfdən, büdcə kəsirinin azalması hökumətin ümumi daxili məhsulun (ÜDM) və tələbin azaldılmasına yönəlmiş fiskal siyasəti aparması anlamına gəlirmi?

Qeyd etmək lazımdır ki, büdcə kəsirinin həcmi digər amillərlə əlaqədar olaraq büdcə kəsiri dəyişə biləcəyi üçün fiskal siyasətin effektivliyinin yaxşı göstəricisi olmaya bilər. İki səbəb var:

- 1) fiskal siyasətdə dəyişikliklər;
- 2) Dəyişməmiş fiskal siyasət çərçivəsində balanslaşdırılmış gəlir səviyyəsinin dəyişməsi.

Məsələn, investisiya tələbi azalırsa və nəticədə gəlir səviyyəsi azalırsa, büdcə kəsiri artır. Fərz edək ki, dövlət xərcləri və vergi dərəcələri iqtisadiyyatda müəyyən səviyyədədir.

İnvestisiya xərclərinin azaldılması gəlir səviyyəsini və sabit vergi dərəcələri ilə tutulan gəlir vergisinin məbləğini azaldır. Beləliklə, gəlir 200 vahid azaldıqda, vergi dərəcəsi $t = 0,15$ olduqda, vergi daxilolmalarının ümumi məbləği 30-a çatır və bununla əlaqədar olaraq, eyni məbləğ büdcə kəsirini artırır.

Beləliklə, əgər qeyri-maliyyə investisiyalarına tələbin azalması nəticəsində büdcə kəsiri dəyişirsə, bizə yalnız fiskal siyasətdə dəyişiklikləri əks etdirə biləcək alternativ

büdcə konsepsiyası lazımdır. Belə bir konsepsiya büdcə hesablamalarında ölkə iqtisadiyyatında tam məşğulluq imkanlarından istifadə edir.

Tam məşğulluq baxımından büdcə konsepsiyası büdcədəki siyasət dəyişikliklərinin təsirini anlamağa imkan verir.

Tam məşğulluq büdcəsi iqtisadiyyatda tam məşğulluq olduqda qənaət və ya büdcə kəsinin səviyyəsi ilə müəyyən edilir.

Bu o deməkdir ki, büdcə hazırkı gəlir səviyyəsindən, o cümlədən tam məşğulluq səviyyəsindən asılı deyil.

1.2. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinin işinin təşkili istiqamətləri

Azərbaycan xalqı öz tarixinin ən qiymətli və yaddaqalan anlarından birinin şahidi olur. Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin strateji rəhbərliyi ilə Azərbaycan Ordusu uzaqgörən faktlar ortaya qoyub, işğal olunmuş ərazilərdən didərgin olanların istəklərini təmin edib. Artıq 30 ilə yaxındır xalqa yad olan, adları bütün azərbaycanlıların yaddaşında qalan bu ərazilərin iqtisadi mahiyyətindən yazmağın vaxtı çatıb.

Həqiqətən də bu müqəddəs torpaqların tarixi və mədəni əhəmiyyəti azərbaycanlılar üçün istənilən iqtisadi dəyərdən qat-qat üstündür. Son zamanlar vətənpərvərlik nümunələri bunu sübut edir.

Hər kəs bilir ki, 2020-ci il dünyanın hər bir ölkəsi üçün çətin il olub. Əksər ölkələrin post-böhran iqtisadiyyatları qlobal iqtisadi böhran yaşayır. Dünya ölkələri xərcləri balanslaşdırmalı və əsas siyasətlərini yumşaltmalıdırlar.

Lakin bütün bu sosial, iqtisadi və sağlamlıq problemlərinə, müharibə nəticəsində yaranan dağıntılara, çoxlu və müxtəlif iqtisadi xərclərə baxmayaraq, Azərbaycan hökuməti və xalqı işğal olunmuş ərazilərimizi işğalçılardan müdafiə edərək düşmənin əks-hücum əməliyyatına başlayıb.

Bu, bir daha Azərbaycan xalqının yüksək tarixi və mədəni dəyərlərini əks etdirir. Eyni zamanda, müstəqil dövlətlər öz tarixi-mədəni dəyərləri ilə yanaşı, zəngin iqtisadi potensiala malikdirlər. Bu ölkələrin milli iqtisadiyyata inteqrasiyası nəticəsində yaranan yeni iqtisadi dəyərin çox vaxt Azərbaycan hökumətinin xərclərini üstələyəcəyi gözlənilir ki, bu da fəvqəladə iqtisadi gərginliyə səbəb ola bilər.

Ona görə də gələcək bərpa işləri ümumi infrastrukturunu təmin etməklə yüksək həyat səviyyəsinə nail olmaqdan ibarət olmalıdır. Bu kontekstdə gələcək reabilitasiya işlərinə əsas infrastrukturun (yol, işıq, qaz, su, nəqliyyat) və əsas yaşayış səviyyəsinin yaradılmasından başlamalı, növbəti mərhələ isə iqtisadi inkişaf layihələrinin icrasına başlanmalıdır.

Maliyyə Nazirliyi yanında Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Departamenti azad edilmiş ərazilərdə biznes mühitinin yaradılması üçün sahibkarlıq subyektlərini qəbul edir, təhlil edir, məlumatlandırır və müvafiq tövsiyə və göstərişlər verir. O, agentliyə təqdim edilən investisiya layihələrinin prioritetlərini təhlil edir, potensial layihələri müəyyən edir və məlumat bazasına daxil olur.

Departamentə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı indiyədək vətəndaş və hüquqi şəxslərdən 409 müraciət daxil olub. Bu müraciətlərdən 93-ü (23%) sənaye, 104-ü (25%) ticarət və xidmət sahəsi, 70-i (17%) tikinti, 69-u (17%) kənd təsərrüfatı, 34-ü (8%) turizm və 5-i (1.2%) Təhsil, 1 (0,2%) nəqliyyat və logistika və 33 (8,5%) digər sektorlar daxildir. Daxil olan müraciətlərdən 53-ü 12 xarici ölkədən (Türkiyə, Rusiya, Macarıstan, Pakistan və Qazaxıstan) şirkətlərdən olub.

İstanbulda keçirilən MÜSİAD Expo 2020 beynəlxalq sərgisində Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (KOBİA) ilə Türkiyə Müstəqil İstehsalçılar və Sahibkarlar Birliyi (MÜSİAD) arasında əməkdaşlığa dair anlaşma memorandumu imzalanıb. Anlaşma Memorandumu sahibkarların ticarət, investisiya və sənaye sahələrində iştirakını, hər iki ölkədə birgə işgüzar tədbirlərin, sərgilərin və digər tədbirlərin təşkilini, qarşılıqlı kampaniyaların qurulmasını nəzərdə tutur.

Müzakirə zamanı MÜSİAD-ın vitse-prezidenti Mehmet Akif Özurt Azərbaycanın “MÜSİAD Expo 2020” sərgisində “Qarabağ Azərbaycandır” stendində iştirakından və işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi və investisiya potensialına dair təqdimatdan məmnunluğunu bildirib.

Xarici şirkətlər işğaldan azad edilmiş ərazinin bərpasında investor və podratçı qismində iştirak etməkdə maraqlı olduqlarını bildiriblər.

Xarici şirkət seçərkən ixtisas, təcrübə, yüksək keyfiyyət və münasib qiymət amilləri nəzərə alınmaqla yeni texnologiyaların tətbiqi və daxili resurslardan (materiallar, əmək resursları) istifadə edən şirkətlərə üstünlük verilməsi vacibdir. Investisiya marağının artırılması məqsədilə “Azərbaycan Respublikasının 2021-2025-ci illərdə restrukturizasiyası və davamlı inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”na investisiyaların təşviqi mexanizmi daxildir. Biznes iqtisadi inkişafın bütün mərhələlərində mühüm həlqədir və son nəticədə bu sektorun inkişafı iqtisadiyyatın ümumi inkişafına öz töhfəsini verir.

Ölkə iqtisadiyyatı iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin məcmusundan ibarətdir. Bu baxımdan, ölkənin iqtisadi inkişafı son nəticədə onun inkişaf səviyyəsindən və sənayenin bazar fəallığından asılıdır. Ona görə də dövlətin iqtisadi siyasətinin məqsədi ilk növbədə sənaye sahələrinin yaradılması və inkişafı, onların ümumi inkişafı üçün əlverişli bazar şəraiti yaratmalıdır.

1.3. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektlərinin inkişaf strategiyaları

“Strategiya bazar mövqələrinin əldə edilməsi, konsolidasiyası və effektiv şəkildə qarşılınması yolu ilə məqsədlərə nail olmağa yönəlmiş fəaliyyət planıdır”.

Strategiya bir sıra əks məsələlərə əsaslanır. Lider bu əks mövqələrdən ən əlverişlisini müqayisə edir və son məqsədə çatmaq üçün ən qiymətliyi seçir. Strategiya müəssisənin mövqeyini gücləndirməyə, istehlakçıların ehtiyaclarını səmərəli və operativ şəkildə ödəməyə xidmət edən idarəetmə planıdır. Menecer şirkətin təşkili və idarə olunmasını təmin etmək üçün strategiya hazırlamalıdır. Bu halda, bir çox variantdan ən uyğununu seçmək prinsipinə əməl edin.

Beləliklə, alternativlərdən ən uyğununu seçən menecer təşkilatın strategiyasını müəyyənləşdirərək, mövcud imkan və variantlardan ən uyğununun biznesin səmərəli təşkilini təmin edən seçilmiş istiqamət olduğunu bəyan edir.

Strategiyasını bu şəkildə müəyyən etməyən liderin son uğurlu nəticəyə gəlmək şansı yoxdur.

Yaxşı işlənmiş strategiya və onun effektiv həyata keçirilməsi ümumi fəaliyyətin uğuru deməkdir. Bəzi liderlər yaxşı strategiyalar hazırlasalar da, onları yaxşı həyata keçirə bilmirlər. Əksinə, bəzi liderlər başqaları tərəfindən yaxşı işlənmiş strategiyaları həyata keçirə bilirlər. Təcrübə göstərir ki, hər ikisinin sonu yaxşı deyil.

Yaxşı lider yaxşı strategiya hazırlayır və onu effektiv şəkildə həyata keçirir. Beləliklə, effektiv strategiyanın effektiv həyata keçirilməsi tək cə bizznesdə uğurdan deyil, həm də idarəetmənin keyfiyyətindən xəbər verir. Lakin yüksək səviyyəli strategiya, onun yüksək səviyyədə həyata keçirilməsi heç də həmişə uğura zəmanət vermir.

Beləliklə, təşkilatın fəaliyyətində gözlənilməz hadisələr onun effektiv şəkildə həyata keçirilən strategiyadan gözlənilən nəticələri əldə etməyə imkan vermir. Bu halda menecerin vəzifəsi strategiyaya lazımi düzəlişlər etmək və fəaliyyəti uğura yönəltmək olmalıdır.

Strategiya müxtəlif fəaliyyətlər üzrə təşkilatın inkişaf perspektivlərinin müqayisəsi və gələcək uğurları təmin etmək üçün fəaliyyətlər arasında resursların bölüşdürülməsi əsasında seçilir.

Birincisi, müəssisənin güclü və zəif tərəfləri, imkan və təhdidləri, ikincisi məsrəflər zəncirinin ardıcıl təhlili, üçüncüsü strateji xərclərin təhlili, dördüncüsü isə rəqabət qabiliyyətidir. Strateji idarəetmə üsulları olmaqla, bu üsullar müəssisənin bütün üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını tapmağa və mövcud strategiyayı qiymətləndirməyə və onun dəyişdirilməsinə ehtiyac olub olmadığını müəyyən etməyə imkan verir. Bu təhlilin birinci sualını belə aydınlaşdırmaq olar: Müəssisənin strategiyasının nə dərəcədə əlverişli olması, ilk növbədə, onun rəqabət qabiliyyətinin müəyyən edilməsidir.

Onun üçün müəssisənin öz sahəsində lider olmaq arzusu və ya daha az xərclə buna can atması, istehsal etdiyi məhsulu müəssisə məhsulları üzrə rəqabətdən fərqləndirməyə çalışması və bazarda müəssisənin bütün xərclərini gücləndirməsidir. .

Bundan əlavə, şirkətin “istehsal vahidi” prinsipinin həyata keçirilməsində tutduğu mövqe, bazarın reputasiyası, istehlak bazarının həcmi, kadr və maliyyə siyasəti, qiymət siyasəti, reklamın səviyyəsi, yeni coğrafi ərazilərə çıxış imkanları da istehsalatın uyğunluğunu müəyyən edir.

Hətta strategiyanın tamlığı, daxili ziddiyyətlərə yol verməməsi, əsaslandırılması, mövcud vəziyyətə uyğunluğu onun əhəmiyyətini müəyyən edir. İstənilən sənayenin strateji təhlili sənayenin əməliyyat mühitinin (xarici və daxili) və bazarın gəlirliliyinin qiymətləndirilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Müəyyən bir bazarda təşkilatın imkan və təhdidlərinin qiymətləndirilməsi bu prosesin tərkib hissəsidir. Belə tədqiqatların əsas üsullarından biri də strateji idarəetmədə geniş istifadə olunan təhlil üsuludur.

Nəticələrin müqayisəsi daxili imkanlardan və bazar imkanlarından istifadənin zəif tərəflərini, habelə xarici təhlükə və çağırışların təsirini azaltmaq üçün onların potensialından istifadə yollarını müəyyən etmək üçün vacibdir. Müəssisənin fəaliyyət

göstərdiyi mühitdə ümumi böhran və qeyri-sabitlik dövründə heç bir təkmilləşdirmə idarəetmənin uğurunu tam təmin edə bilməz.

Bir çox hallarda yaxşı nəticələr əldə etmək üçün vaxt lazımdır. Beləliklə, müəssisənin xarici mühiti gözlənilməz, proqnozlaşdırılması çox çətin problemlər yarada bilər. Belə hallarda menecerlərin yüksək peşəkarlığı şirkətin böhranlardan qorunmasında və biznesdə öz mövqeyini mümkün qədər az itki ilə qoruyub saxlamasında özünü göstərir.

II FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN FİSKAL ÜSTÜNLÜK VƏ MÖVCUD DURUMUN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili

Artıq 30 ilə yaxındır ki, torpaqlarımız düşmən tərəfindən vəhşicəsinə istismar edilib, yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərimiz beynəlxalq normalara riayət olunmadan vəhşicəsinə istifadə olunub. Yenicə müstəqillik qazanmış dövlət üçün torpağın 20 faizinin işğalı, irimiqyaslı ağır, yüngül və yeyinti sənayesinin atılıb talan edilməsi, bir milyondan çox məcburi köçkünün sosial-iqtisadi problemlərinin həlli kimi problemlər yaranıb. Qalib gəlmək və bütün digər problemləri həll etmək üçün ölkəmizin güclü iqtisadiyyatı olmalı idi. Çətin bir dövrdə ölkəmiz müstəqilliyini qoruyub saxlamaqla, regionda yeni nizam-intizamı qoruyub saxlamaqla, heç bir dövlətdən asılı olmayaraq Cənubi Qafqazda güclü iqtisadiyyata malik dövlətə çevrilib. Neft-qaz sənayesinin inkişafı xarici investorların ölkə iqtisadiyyatına sərmayə qoymasına şərait yaratmaqla yanaşı, beynəlxalq miqyasda bir neçə iri regional layihələrin həyata keçirilməsi üçün əlavə imkanlar yaratmışdır. 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinə (CQBK), Trans-Anadolu Boru Kəmərinə (TANAP), Trans-Adriatik Boru Kəmərinə (TAP), Asiya və Avropanı birləşdirərək, Azərbaycanın iqtisadi baxımdan bir ölkə olduğunu sübut edir (<https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/contract>).

Qarabağ işğaldan azad olunduqdan sonra bu ərazilərdə biznes qurmaq istəyən şəxslər müraciət etmişdir. Müraciətlər əsasında KOBİA işğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes qurmaq və sərmayə qoymaq istəyən sahibkarların müraciətlərinin qəbulunu davam etdirir və onlara lazımi məlumat, koordinasiya və məsləhət xidmətləri göstərir.

İndiyədək KOBİA-ya işğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes qurmaq istəyən sahibkarlardan 900-dən çox müraciət daxil olub. Müraciətlərin əksəriyyəti - 111 müraciət Şuşada sahibkarlıq subyektinin açılması ilə bağlı olub.

Bu siyahıda ikinci yeri 108 müraciətlə Ağdam şəhəri tutur. Müvafiq olaraq Füzulidən 62, Kəlbəcərdən 49, Cəbrayıl və Xocavənddən 25, Zəngilandan 28, Laçından 13, Qubadlıdan 21 ərizə daxil olub. Digər rayonlar üzrə isə müraciətlərin ümumi sayı 485-dir.

Biznes qurmaq istəyənlər tikinti, ticarət və xidmət, sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və logistika sahələrinə müraciət ediblər. Bu sahələrdə tikinti, ticarət və xidmət sahələrinin hər biri yüzdə 27 ilə liderlik edir. Müraciətlərin 20 faizi sənaye, 18 faizi kənd təsərrüfatı, 8 faizi isə turizm, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və logistika ilə bağlı olub.

Ağdam rayonu işğaldan əvvəl kənd təsərrüfatının inkişaf etdiyi rayon olub. Kənd təsərrüfatının əsas istiqamətləri pambıqçılıq, üzümçülük və heyvandarlıqdır. Hazırda Ağdam rayonunda işğaldan azad edilmiş 700 hektar sahədə taxıl əkilib.

Kəlbəcər rayonunu da iqtisadiyyatının əsasını işğaldan əvvəl heyvandarlıq, üzümçülük və baramaçılıq təşkil edirdi. Son illər 60 min tondan yuxarı üzüm istehsal olunurdu. Kənd təsərrüfatında əsasən heyvandarlıq və əkinçilik inkişaf edib. 1990-cı ilədək olan dövrdə buradakı İsti su sanatoriyasında 1 ilə 50 min nəfər müalicə alırdı ki, buda kiçik bir məkan üçün çox böyük göstərici demək idi. Həmçinin Kəlbəcərdə içməli mineral su ehtiyatları boldur. Bu suların qablaşdırılaraq satılması böyük maliyyə vəsaitlərinin qazanılmasına gətirib çıxara bilər.

Qədim İpək Yolu və bu kimi beynəlxalq əhəmiyyətli layihələrin həyata keçirilməsinə səbəb oldu. İstər siyasi, istərsə də iqtisadi cəhətdən regionun əsas oyunçusuna çevrilmiş Azərbaycan 44 günlük müharibədə güclü iradəsi və həmrəyliyi ilə gücünü bir daha göstərmiş və düşmənlə təslim müqaviləsi imzalayaraq ərazilərimizi işğaldan azad etmişdir. Azərbaycanın 44 günlük müharibədə qələbəsi xarici investorların qeyri-neft sektorunun inkişafına sərmayə qoymasına əlverişli şərait

yaradıb. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin coğrafi-ərazi quruluşu, iqlim şəraiti, təbiəti və relyefi onların bütün maddi-iqtisadi ehtiyatlarından səmərəli istifadə imkanlarını genişləndirirdi. Ərazinin münbit kənd təsərrüfatı torpaqları, su ehtiyatları və yeraltı təbii sərvətləri yerli sahibkarlarla yanaşı, xarici investorlar üçün də cəlbedicidir. Kiçik Qafqazın dağətəyi və orta dağlıq hissələri, düzənlikləri qızıl, mis, qurğuşun, sink, kobalt, civə, surma filizləri, dəmir filizləri, alunit və mərmər kimi faydalı qazıntılardan düzgün və səmərəli istifadə etmək üçün əlverişli imkan yaradır. Mənbəyi həmişə qarlı dağlardan başlayan təbii şirin su gölləri və bol çaylar, su anbarları, torpaq və bitki örtüyü işğaldan azad edilmiş ərazilərdə qeyri-neft sektorunun, xüsusilə kənd təsərrüfatının və regional turizmin inkişafını sürətləndirəcək. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi səmərəliliyini təmin etmək üçün proqramların planlı şəkildə həyata keçirilməsi çox vacibdir. Bildiyimiz kimi, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bütün istehsal, xidmət obyektləri, torpaq ehtiyatları özəlləşdirmədən kənar qalıb. Həmçinin ərazidəki istehsal müəssisələrinin digər sahələrə nisbətən istehsal prosesi dayanıb. Ölkənin iqtisadi yükünü azaltmaq və bütün dünya ilə ayaqlaşma biləcək iqtisadi sistem qurmaq üçün Dördüncü Sənaye İnqilabının reallıqlarını regiona tətbiq etmək vacibdir. Müasir texnoloji inqilaba əsaslanan yeni iqtisadi zonaların yaradılması işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi səmərəliliyini dəfələrlə artıracaq, sahibkarların investisiya maraqlarını genişləndirəcək. Ərazilərin qısa müddətdə istehsalata cəlb edilməsi və sahibkarların əraziyə həvəsləndirilməsi üçün aşağıdakı genişmiqyaslı işlərin həyata keçirilməsi vacibdir (<http://www.e-qanun.az/framework/34254>):

- ərazi üzrə vahid kənd təsərrüfatı torpaqlarının elektron məlumat bazasını yaratmaq;
- regionlar üzrə müqayisəli üstünlüyə malik kənd təsərrüfatı məhsullarının elektron məlumat bazasının yaradılması;
- faydalı qazıntılara yerli və xarici bazarlara tələbat meyarlarını ayrıca müəyyən etmək;

➤ ərazilərdə salınacaq yeni ağıllı kəndlər və qəsəbələr iqtisadi əhəmiyyəti nəzərə alınmaqla salınmalıdır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə təsərrüfat sisteminin düzgün qurulması, sahibkarlıq və istehsal fəaliyyəti üçün bir-biri ilə əlaqəli infrastrukturun yaradılması çox vacibdir. İnfrastruktur istehsal və xidmət prosesini dəstəkləyən istehsal və qeyri-istehsal sahələri kompleksidir və işğaldan azad edilmiş ərazilərə investisiyaların cəlb edilməsində və sahibkarlığın inkişafında əsas amildir. Bu baxımdan ərazidə iqtisadi və sosial infrastrukturun tikintisi zamanı aşağıdakı sahələrin düzgün təşkili vacibdir (<http://www.e-qanun.az/framework/34254>):

- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə salınan ağıllı qəsəbə və kəndlər yeni magistral və dəmir yollarında salınmalıdır;
- Ərazidə daha çox alternativ enerji mənbələrinə əsaslanan elektrik enerjisi istehsalı formalaşmalıdır. Bu iş hidroenergetika, külək enerjisi, günəş panelləri və digər alternativ mənbələrə əsaslanmalıdır;
- Ərazilərdə su və kanalizasiya xətləri sisteməlik şəkildə qurulmalıdır ki, tullantılar daha sonra çirkab sətəmizləyici qurğularda təmizlənərək təkrar emal olunsun və kənd təsərrüfatı torpaqlarının suvarılması üçün təkrar istifadə olunsun;
- Rabitə qovşaqları bütün ərazilərdə yerləşdirilməli, vətəndaşların ucuz, dayanıqlı, mobil və sürətli internet xətlərinə çıxışı təmin edilməlidir;
- Əsas magistral və dəmir yollarının qovşağında logistik mərkəzlər və anbarlar tikilməlidir;
- İdxaldan asılılığın aradan qaldırılması üçün ərazilərdə kənd təsərrüfatı məhsulları emalı müəssisələri və yüngül sənaye klasterləri yaradılmalıdır;
- Bölgə üçün əhəmiyyət kəsb edən istehsal sahələri ilə birlikdə elmi-tədqiqat və təcrübə institutları və sınaq laboratoriyaları yaradılmalıdır.

Bu ərazilər işğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən sahibkarları əlavə xərclərdən azad edəcək, həmin torpaqlarda məskunlaşacaq əmək qabiliyyətli əhalinin məşğulluq səviyyəsini yüksəldəcək. Ölkənin strateji əhəmiyyətli ərzaq məhsullarına

olan tələbatı yerli istehsal hesabına ödəniləcək və qısa müddətdə sabit, rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşmasına gətirib çıxaracaq. Azad edilmiş ərazilərə xarici və yerli investorları cəlb etmək, kiçik və orta biznesi həvəsləndirmək üçün yeni mexanizmlər hazırlanmalıdır (<https://vergiler.az/news/economy/11072.html>):

➤ Dövlət tərəfindən dəstəklənən dəstək proqramları bütün biznes növləri üçün əlçatan və sadə əlaqə meyarlarına malik olmalıdır;

➤ İcma və QHT nümayəndələri dövlət tərəfindən həyata keçiriləcək proqramların icra səviyyəsinin monitorinqinə və hesabatların hazırlanmasına cəlb edilməlidir;

➤ Azad rəqabət mühiti yaradılmalı və süni maneələr aradan qaldırılmalıdır;

➤ Dövlətin sahibkarlıq subyektlərinə təsir imkanları sıfıra endirilməli, dolayı yolla nəzarət imkanları genişləndirilməlidir;

➤ İstehsal yönümlü startap layihələrinin regionlarda dəstəklənməsi üçün maliyyə xərcləri dövlət tərəfindən ödənilməlidir;

➤ Sahibkarlar üçün pulsuz məsləhət xidmətləri üzrə məlumat mərkəzləri yaradılmalıdır.

Ümumiyyətlə, nəzərdə tutulan bütün məsələlər və istiqamətlər həm respublikanın, həm də işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi inkişafı üçün böyük iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Son illər dövlətin qarşısında duran ən mühüm məsələlər qeyri-neft sektorunun inkişafı və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsidir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, yeni texnologiyalara əsaslanan və müasir standartlara cavab verən infrastrukturun qurulması qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektləri üçün yeni perspektivlər vəd edir.

İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi işğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes mühitinin formalaşdırılması ilə bağlı sahibkarlara müraciətləri qəbul edir, təhlil edir, məlumatlandırır, müvafiq tövsiyələr verir və müraciətlər ünvanlayır (<https://president.az/az/articles/baxış/29172>). Agentliyə təqdim olunan investisiya layihələrinin prioritetliyi təhlil edilir, potensial layihələr müəyyən edilərək məlumat bazasına daxil edilir. İndiyədək Agentliyə işğaldan azad edilmiş

ərazilərdə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı fiziki və hüquqi şəxslərdən 409 müraciət daxil olub. Bu müraciətlərdən 93-ü (23%) sənaye, 104-ü (25%) ticarət və xidmət, 70-i (17%) tikinti, 69-u (17%) kənd təsərrüfatı, 34-ü (8%) turizm, 5-i (1.2%) təhsil, 1 (0,2%) nəqliyyat və logistika, 33 (8,5%) digər sahələrdir. Daxil olan müraciətlərdən 53-ü 12 xarici ölkədən (əsasən Türkiyə, Rusiya, Macarıstan, Pakistan və Qazaxıstan) şirkətlər tərəfindən təqdim olunub (<https://apa.az/az/entrepreneurship/Iqtisadi-msllr-uzr-Isci-Grupunun-iclası-keçirilib-633346>).

Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (KOBİA) ilə Türkiyə Müstəqil Sənayeçi və İş Adamları Dərnəyi (MÜSİAD) arasında İstanbulda keçiriləcək MÜSİAD Expo 2020 beynəlxalq sərgisi çərçivəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu imzalanıb. Anlaşma Memorandumu ticarət, investisiya, sənaye, birgə biznes tədbirlərinin təşkili, hər iki ölkədə keçirilən sərgilərdə və digər tədbirlərdə iş adamlarının iştirakının təşviqi, qarşılıqlı missiyaların təşkili və s, müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığı nəzərdə tutur. Müzakirələr zamanı MÜSİAD-ın vitse-prezidenti Mehmet Akif Özyurt Azərbaycanın MÜSİAD Expo 2020 sərgisində “Qarabağdır Azərbaycan” stendi ilə təmsil olunmasından və işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi və investisiya potensialının təqdimatından məmnunluğunu ifadə edib (<https://www.smb.gov.az/az/bütünxəbərlər/kobia-ve-musiad-arasında-emekdaslıg-a-dair-anlaşma-memorandumu-imza>).

Xarici şirkətlər işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpa və yenidən qurulmasında investor və ya podratçı qismində iştirak etmək niyyətlərini bildırıblər. Xarici şirkətlərin seçimində ixtisas, təcrübə, yüksək keyfiyyət və münasib qiymət amilləri nəzərə alınmaqla, yeni texnologiya gətirən, yerli resurslardan (material və əmək ehtiyatlarından) istifadə edən şirkətlərə üstünlük verilməsi məqsədəuyğundur.

İnvestisiya cəlbədiciyinin artırılması üçün İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən hazırlanmış “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin bərpa və davamlı inkişafı üzrə 2021-2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda investisiyaların təşviqi mexanizmi nəzərdə tutulub. Biznes fəaliyyəti iqtisadi inkişafın bütün

mərhələlərində əsas həlqədir və məhz bu sahənin inkişafı son nəticədə iqtisadiyyatın ümumi inkişafına kömək edir. Ölkə iqtisadiyyatı iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin məcmusu şəklində formalaşır. Bu baxımdan ölkə iqtisadiyyatının formalaşması və inkişafı son nəticədə onun inkişaf səviyyəsindən, müəssisələrin bazar fəaliyyətindən asılıdır. Beləliklə, dövlətin iqtisadi siyasəti ilk növbədə müəssisələrin yaradılmasına və inkişafına, onların normal inkişafını təmin edən müvafiq bazar şəraitinin formalaşmasına yönəldilməlidir (<https://apa.az/az/social/azad-edilmis-erazilerin-2021-2025-ci-illerde-berpasi-ve-davamlı-inkişaf-haqqında-dövlət-proqramı-hazırlanır-650667>).

Başqa sözlə, meliorasiyaya konseptual yanaşmaya üstünlük verilməlidir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə tikinti və abadlıq işlərinin aparılması üçün yerli daş karxanaları, qum, çınqıl, əhəng, sement və s. Mədən müəssisələrinin fəaliyyətini bərpa etmək üçün rayonları təmsil edən tikinti şirkətləri ərazilərə köçürülməli, işçiləri üçün ya konteyner tipli vaqonlar, ya da modul tipli evlər quraşdırılmalıdır. Həmçinin işğal olunmuş və minalardan təmizlənmiş ərazilərdə dövlət, özəl və xarici şirkətlərin cəlb edilməsi ilə respublika və yerli əhəmiyyətli avtomobil və dəmir yolları bərpa edilməlidir. Bu şirkətlər vasitəsilə ilk növbədə regionlarda mobil rabitə sistemi, daha sonra isə poçt şəbəkələri bərpa olunmalıdır. Aparılacaq genişmiqyaslı tikinti-quraşdırma işləri nəzərə alınaraq, səyyar asfalt-beton və sement zavodlarının tikintisi, ərazilərin elektrik enerjisi ilə təminatı, su və qaz təchizatının bərpası işləri aparılmalıdır. Əsas vəzifə mövcud tikinti müəssisələrinin, fərdi qaydada yaradılacaq kiçik müəssisələrin, rayonda mövcud olan və dağıdılmış çoxsaylı yaşayış məntəqələrinin, lazımi sayda xəstəxana və poliklinikaların, məktəb və uşaq bağçalarının, kütləvi kitabxanaların bərpasından ibarətdir. İşğaldan azad edilmiş şəhər və kəndlərdə kiçik və orta sahibkarlar tərəfindən müasir ticarət obyektləri, məişət və iaşə xidmətləri, marketlər və digər sosial infrastruktur obyektləri tikilib istifadəyə veriləcəkdir. Belə sahibkarlıq subyektlərinin təşkili prosesinə güzəştli (bir neçə illik vergidən azadolma) vergi və kredit (aşağı faiz) sistemlərinin daxil edilməsi nəzərdə tutulur.

Cədvəl 1: Fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi rayonlar və inzibati ərazi vahidləri üzrə bölgüsü

	2019				2020			
	Cəmi	o cümlədən			Cəmi	o cümlədən		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
Qarabağ iqtisadi rayonu-cəmi	10328	10139	133	56	12857	12692	114	51
Xankəndi şəhəri	1	1	-	-	838	838	-	-
Ağcabədi rayonu	2108	2070	27	11	2715	2689	15	11
Ağdam rayonu	1552	1524	22	6	1503	1478	17	8
Bərdə rayonu	4089	4037	40	12	5098	5053	35	10
Füzuli rayonu	1413	1380	22	11	1217	1187	21	9
Xocalı rayonu	11	9	1	1	29	27	1	1
Xocavənd rayonu	59	53	4	2	153	147	5	1
Şuşa rayonu	13	10	3	-	27	23	4	-
Tərtər rayonu	1082	1055	14	13	1277	1250	16	11

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Cədvəl 1 – də əks olunan kimi fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi rayonlar və inzibati ərazi vahidləri üzrə bölgüsünə əsasən 2019-cu ilə nisbətdə Ağcabədi rayonu üzrə 1 say fərqi ilə orta sahibkarlıq nisbətində Bərdə rayonunu geri qoyur.

Cədvəl 2 (Əlavələr)

Cədvəl 2-dən göründüyü üzrə yuxarıdakı statistik məlumatlara əsasən iqtisadi rayonlar, inzibati ərazi vahidləri və iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə ləğv edilmiş mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı 2019 və 2020-ci ilə nəzərən verilmişdir. Burada əsas xidmət sahələri götürülmüş və bu xidmət sahələri üzrə ləğv edilən sahibkarlıq subyektlərinin göstəriciləri əks olunmaqdadır. 2019-cu ilə nisbətdə ən çox ləğv olunan sahibkarlıq subyekti Ağcabədi rayonu üzrədir, 338 sayda mikro sahibkarlıq

subyekti 2020-ci il üzrə ləğv edilmişdir, bunlar daxilində isə ləğv olunan əsas sahələr 1-ci sırada kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq; 2-ci sırada nəqliyyat və anbar təsərrüfatı; 3-cü sırada isə digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi subyektləridir.

Cədvəl 3: İqtisadi rayonlar və inzibati ərazi vahidləri üzrə mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyekti olan müəssisələrdə muzzdlu işçilərin sayı, nəfər

	2019				2020			
	Cəmi	o cümlədən			Cəmi	o cümlədən		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
<i>Qarabağ iqtisadi rayonu-cəmi</i>	7510	942	1843	4725	7398	963	1622	4813
Ağcabədi rayonu	1673	188	318	1167	1536	238	220	1078
Ağdam rayonu	849	51	250	548	976	87	211	678
Bərdə rayonu	1917	348	610	959	1783	298	506	979
Füzuli rayonu	1366	172	370	824	1298	171	347	780
Xocalı rayonu	...	8	8
Xocavənd rayonu	...	15	107	-	124	...
Şuşa rayonu	...	35	...	-	56	10	46	-
Tərtər rayonu	1295	125	127	1043	1424	151	147	1126

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Cədvəl 3 – dən göründüyü kimi 2019-cu il üçün Qarabağ iqtisadi rayonu daxilində biznes subyektləri üzrə mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri olan müəssisələrdə muzzdlu işçilərin say çoxluğu Bərdə rayonundadır. 2020-ci ilin statistik göstəricilərinə nəzərən isə mikro sahibkarlıq subyekti üzrə müəssisələrdə muzzdlu işçilərin sayı 298 nəfər, kiçik sahibkarlıq subyekti üzrə müəssisələrdə muzzdlu işçilərin sayı Bərdə rayonu üzrə 506 nəfər, orta sahibkarlıq subyekti üzrə müəssisələrdə muzzdlu işçilərin sayı Ağcabədi rayonu üzrə 1078 nəfərdir.

Beləliklə, araşdırma göstərir ki, regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə ölkədə aparılan işlər sahibkarlığın inkişafına və onu iqtisadiyyatın əsas sektorlarından birinə çevrilməsinə şərait yaratmışdır.

2.2. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinə fiskal üstünlük qazanmasında dövlətin dəstəyi və onun rolunun qiymətləndirilməsi

Ölkə iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafı kiçik və orta sahibkarlığın artımını, onların fəaliyyətinin genişlənməsini sürətləndirmişdir. Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq iki qrupa bölünür: fərdi sahibkarlar (yəni hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər) və kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri (yəni hüquqi şəxslər). Fərdi sahibkarlar aydın şəkildə kiçik müəssisələr kimi müəyyən edilir və hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçənlər iki göstəriciyə (işçilərin sayı və illik dövriyyə) görə təsnif edilir.

2020-ci il iyulun 1-nə Azərbaycanda 150 555 000 hüquqi şəxs qeydiyyatdan keçib ki, bu da ötən ilin sonundan 3% çoxdur (<http://interfax.az/view/808077/az>).

Kiçik sahibkarlıq subyektlərinə dövlət maliyyə yardımı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin aylıq məlumatı ilə Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir. Dövlət maliyyə yardımı kiçik sahibkarlıq subyektlərinə güzəştli kreditlər, güzəştlər, kompensasiyalar, qrantlar, kredit zəmanətləri, icarə, sahibkarlara xidmət göstərən maliyyə institutlarına güzəştlər şəklində verilir (<http://www.e-qanun.az/framework/3867>).

Prezident İlham Əliyevin göstərdiyi kimi - Biz bu qələbəni birlik, əzm, iradə və güc hesabına əldə etmişik və bu hesabla şəhər və kəndlərimizi gözəlliklər və firavan həyat məskəninə çevirməliyik. Bununla əlaqədar ölkədə və dünyada qazanılmış elm və texnikanın ən yeni nailiyyətlərini işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (İAEƏ) tətbiq etməli, gözəl və firavan həyat şəraiti yaratmalıyıq. Fikrimizcə, ərazidə yenidənqurma vaxtı bir sıra məsələlərin nəzərə alınmasını məqsədəuyğun hesab etmək olar (<https://president.az/az/articles/view/43297>).

Aqrar islahatının əsasları haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununa görə (18 fevral 1995-ci il) İAEƏ-də islahatın məqsədi dövlət proqramı əsasında həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bununla əlaqədar İAEƏ-nin sosial-iqtisadi inkişafına dair

2021-2025 və 2030-cu illəri əhatə edən məqsədli Dövlət Proqramı hazırlanması məqsədəuyğun olardı. Bu proqramla əraziyə qayıdacaq vətəndaşlarımızın yüksək həyat təzi üçün hər bir rayonu və kəndi əhatə edən sosial-iqtisadi inkişafın dövlət siyasəti və milli təhlükəsizlik istiqamətləri müəyyən edilməlidir (<http://www.e-qanun.az/framework/9164>).

İAEƏ-də aqrar sferanın dayanıqlı inkişafı üçün ərazilərdə sahibkarlığın formalaşması və inkişafı məqsədilə aşağıdakı təşkilati-iqtisadi təkliflərin həyata keçirilməsini məqsədəuyğun hesab edirik (<http://edf.gov.az/az/content/162>):

- 1) Ərazilərdə istehsal və xidmət kooperativləri yaradılmalıdır;
- 2) Sahibkarlığın normal fəaliyyəti üçün istehsal və sosial infrastrukturлар yaradılmalıdır;
- 3) Sahibkarlara uzun müddətə güzəştli kreditləri verilməlidir;
- 4) Aqrar istehsal və xidmət üzrə sahibkarlığın formalaşması və inkişafına şərait yaradılması, aqroparklar, sənaye məhəllələrinin yaradılması dəstəklənməlidir;
- 5) İdarəetmənin təşkilati strukturunun qurulması, onun səmərəliliyi, onun yeni qurumlara birbaşa əlaqələrin yaradılmasından başlanmalıdır. Torpaqların, bitkilərin, toxumların biokimyəvi analizlərinin aparılması, damazlıq işinin təşkili, bitki mühafizə xidmətlərinin təşkili yerli yeni yaradılacaq qurumlarla əlaqələndirməlidir. Bu məqsədlə hər bir rayonda yeni prinsiplərə cavab verən mərkəzlər yaradılmalıdır;
- 6) İşğaldan azad edilmiş hər bir rayonda aqrar sahədə sahibkarlığın formalaşması və inkişafı problemlərinin həlli məqsədilə proqramlar işlənməli və onun həyata keçirilməsi mexanizmi hazırlanmalıdır;
- 7) Ərazidə torpaq mülkiyyətçilərinin, sahibkarların ortaq problemlərinin həlli üçün onların birlikləri, cəmiyyətlərinin yaradılması təmin edilməlidir;
- 8) Ərazidə sahibkarların aldıkları texnika, gübrə, kimyəvi preparatların dəyəri 5 il müddətinə dövlət büdcəsindən ödənilməsi mexanizmi yaradılmalıdır;
- 9) Ərazidə sahibkarların aqrotexniki işləri aparmaları üçün özəl servis xidmətləri təşkil edilməli, bunun üçün tələb olunan həcmdə güzəştli vəsait ayrılmalıdır;

10) Ərazidə üzüm, meyvə, zeytun, tut bağlarının salınması, yerli və xarici investorların cəlb edilməsi tədbirləri müəyyənləşdirilməlidir;

11) Özəl toxum istehsalı və tingçiliyin inkişafı üçün dövlət dəstəyi tədbirləri həyata keçirilməlidir;

12) Şuşa, Xankəndi, Füzuli və Ağdamda tez xarab olan kənd təsərrüfatı məhsullarının topdansatış mərkəzləri yaradılmalıdır;

13) Ətlik maldarlıq və damazlıq təsərrüfatlar (müəssisələr), quşçuluq fabrikləri yaradılmalıdır;

14) Ərazidə turizmin sahibkarlığının formalaşması və inkişafı üçün infrastruktur yaradılmalıdır.

Ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması üçün dövlət-sahibkar münasibətlərini ardıcıl olaraq inkişaf etdirməli, dövlət tənzimlənməsini təkmilləşdirməli, sahibkarlığa qanunsuz müdaxilələri və süni maneələri aradan qaldırmalı, sahibkarlara dövlət dəstəyini və stimullarını təkmilləşdirməli, rəqabətqabiliyyətliliyi və ixrac imkanlarını genişləndirməli, qarşıya qoyulan tələblərə cavab verməlidir. ən yüksək beynəlxalq standartlar. Buna uyğun olaraq elektron dövlət xidmətlərinin göstərilməsi sahələrini əhatə edən kompleks tədbirlər həyata keçirilib

(https://apa.az/az/sahibkarliqfealyyeti/xeber_son_15_ilde_sahibkarliq_fealyyeti_ile_m_-509689).

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadiyyatın bərpasının sürətləndirilməsi və investisiya cəlb edilməsinin artırılması, müasir və səmərəli istehsalın yaradılması məqsədi ilə 10 dekabr 2021-ci il tarixli sərəncamı imzalanıb. , ticarət və xidmət infrastrukturunu, innovativ texnologiyaları. Sənaye potensialının istismarı və əldə edilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması, optimal həvəsləndirmə mexanizminin təşviqi və inkişafı və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması qərara alınıb (<https://president.az/az/articles/view/54657>):

1. Vergi, sosial təminat və digər güzəştlərdən istifadə olunmayan ərazilərdə iqtisadi resursları və əmək resurslarını səmərəli idarə etmək, emal sənayesi və xidmət sahələrinin infrastrukturunun qurulmasını onlara tapşırmaq;

2. azad zonalarda özəl təşəbbüslərin təşviqi, investisiyaların təşviqi mexanizminin təkmilləşdirilməsi, həmin ərazilərdə məhsuldar fəaliyyət göstərən sahibkarlar üçün xammal idxalı ilə bağlı gömrük və vergi güzəştlərinin yaradılması;

3. Müstəqil ərazilərdə məhsuldar fəaliyyətlə məşğul olan sahibkarlar üçün kommunal xidmətlərə (elektrik enerjisi, təbii qaz və su sərfiyyatı) güzəştlərin müəyyən edilməsi;

4. Müstəqil sahələr üzrə müasir bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin cəlb edilməsi, o cümlədən işə qəbulla əlaqədar rezidentura kvotalarının təkmilləşdirilməsi və iş icazələrinin verilməsi;

5. Azad zonalarda fəaliyyət göstərən sahibkarların maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi və bununla bağlı zəruri dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi;

6. Ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların tətbiqi, “yaşıl inkişaf”ın yaradılması və investorlara açıq ərazilərdə bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə etməyə köməklik;

7. Açıq ərazilərdə mənzil tikintisi ilə bağlı dövlət-özəl tərəfdaşlığın inkişafı.

Yuxarıda göstərilən təkliflərin hər biri dövlətin dəstəyini qiymətləndirmək və azad zonalarda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə qazancındakı rolunu qiymətləndirmək baxımından əhəmiyyətlidir və azad zonalarda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin inkişafını təmin edəcəkdir.

III FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ AZAD İQTİSADI ZONALARIN YARADILMASI PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların yaradılması zəruriliyi və şərtləri

Ötən paraqraflarda da qeyd etdiyimiz kimi, keçmişdən bu günə qədər çox mühüm hadisələr, dəyişikliklər, formalaşmalar meydana çıxıb. Bəzi inanc sistemlərinin cəmiyyətlər üzərindəki təsirlərini, bəzən bəzi ölkələrin yaşadığı fəlakətlər, müəyyən millətlərin hərəkətləri və müəyyən inanc sistemlərinin cəmiyyətlərə təsirlərini əks etdirməklə yanaşı, təsiri ilə ölkələr arasında qismən və ya ortaq inteqrasiyaya gətirib çıxarmışdır. son tarixi dövrlərdə siyasi, iqtisadi, texniki, mədəni və bəzi məcbureddici amillərin.

Bu hadisələrin təsiri və funksiyaları konkret olaraq müşahidə edilir. Xüsusilə II. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Avropa ölkələri məhv olmaqdan və bir-birlərinə qarşı düşmənçilikdən ən qısa zamanda qurtularaq sürətli iqtisadi inkişaf prosesinə daxil oldular. Afrika və Asiyada bir çox koloniyalar müstəqillik əldə etməklə siyasi sahədə olduğu kimi iqtisadi və maliyyə sahəsində də müstəqil olmaq istəyirdilər.

Qərbi blokuna üzv olan Avropa ölkələri iqtisadiyyatlarının getdikcə ABŞ-dan asılı vəziyyətə düşəcəyindən və Şərqi Bloğunun hərbi təhlükə yaradacağından narahat olaraq sürətli inteqrasiya prosesinə başladılar. Lakin məlum olub ki, həm Qərbi Bloku, həm də Şərqi Bloku inteqrasiya səyləri təkcə iqtisadi deyil, həm də hərbi və siyasi məqsədlər güdür. Nəhayət, ölkələr arasında münasibətlər siyasi, mədəni, sosial-iqtisadi və ya hərbi məsələləri əhatə edə bilər. Lakin müstəqil dövlət məntiqində bu münasibətlər saxlanılır. Yenə deyirəm, beynəlxalq təşkilatlara üzv olmaq Avropa İttifaqı kimi inteqrasiyada iştirak etməkdən fərqlidir.

Bu araşdırmada bu ayrı-seçkiliyə diqqət yetirilmədən beynəlxalq iqtisadi və maliyyə qurumları dünya və regional miqyasda iki mövqedə müzakirə edilir. Bu gün

güclü olmağın, arzulanan hədəflərə çatmağın və hətta tək yaşamanın mümkün olmadığı inancı fərdi və kiçik olmaqla artıq çəki qazanıb.

Bu baxımdan siyasətdə, iqtisadiyyatda, əqidədə, mədəni-ictimai həyatda, ortaq mənafehlərdə, hətta daha geniş mənada bütün bəşəri dəyərlərdə ortaq olmaq, birgə hərəkət etmək ağılın, rasionallığın, ümumi mənafehin tələbi kimi qiymətləndirilir. Bu kontekstdə II. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra beynəlxalq iqtisadi və maliyyə qurumları sürətlə artmağa başladı.

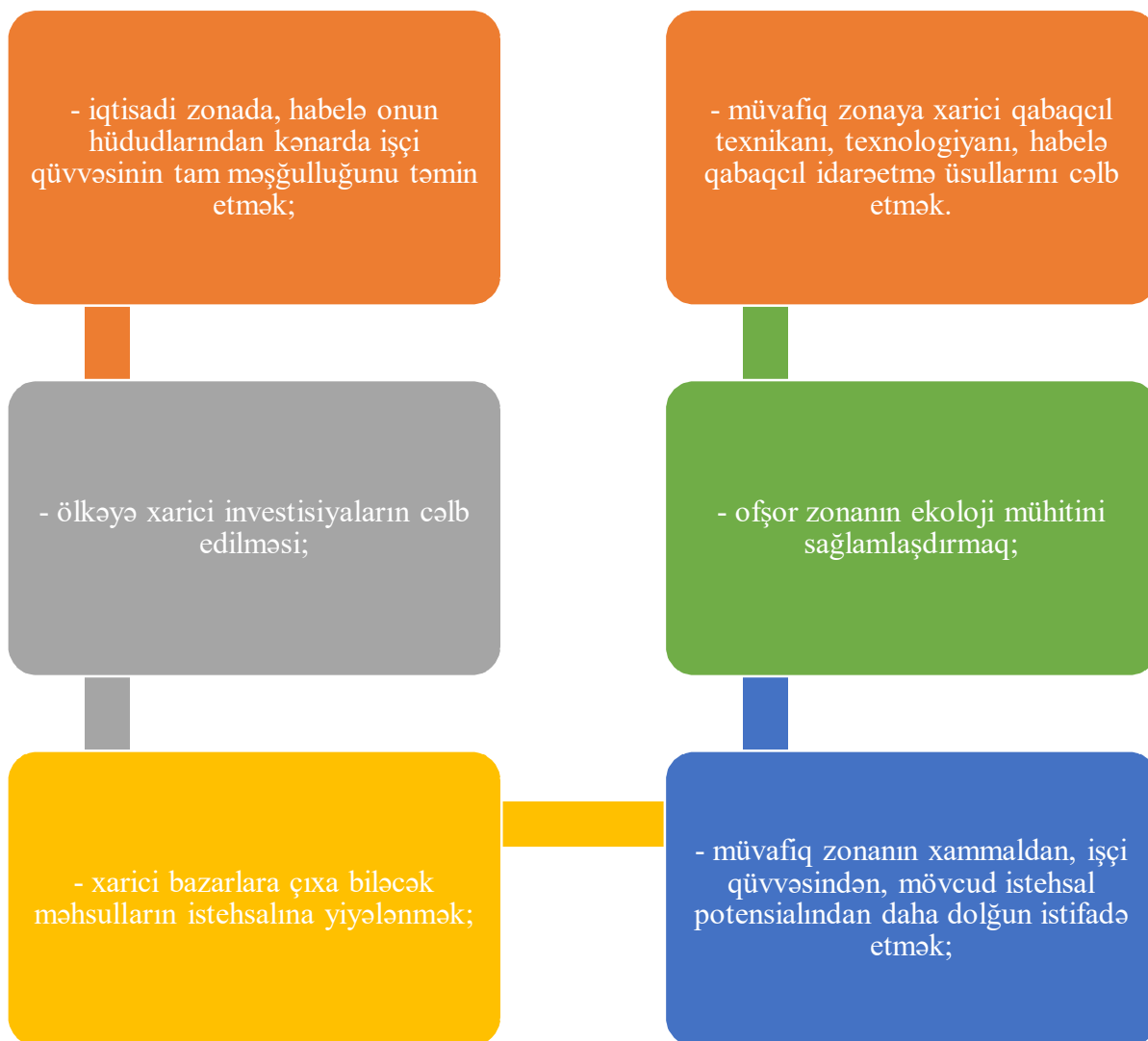
İşğaldan azad edilmiş Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonuna aid olan, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli və Xocavəndin əraziləri qara və şabalıdı-qonur torpaqlardan ibarət olub kənd təsərrüfatı üçün əlverişli imkanlar yaradır. Bu ərazilərdə işğaldan əvvəl taxılçılıq, üzümçülük, meyvəçilik, baramaçılıq və tütünçülük kimi sahələr inkişaf etmişdir.

Arıçılıq da ənənəvi sahələrdən biri olaraq böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu Kəlbəcər, Laçın, Zəngilan, Qubadlı rayonlarını əhatə edir. Bu iqtisadi rayon sırf kənd təsərrüfatı rayonu olmaqla ölkənin mühüm heyvandarlıq bölgəsi olmuşdur. Qoyunçuluq, maldarlıq, arıçılıq əsas ixtisaslaşmış sahələr kimi formalaşmışdır. Meyvəçilik, tərəvəzçilik əsasən Qubadlı və Zəngilan rayonlarında inkişaf etmişdir. Qubadlı rayonun iqtisadiyyatının əsasını taxılçılıq, heyvandarlıq, tütünçülük, baramaçılıq və üzümçülük təşkil edirdi. 15 min tona qədər taxıl məhsulları, 12 min tona yaxın yem, 1520 ton tütün, 1200 ton ət, 2600 ton süd məhsulları, 133 ton üzüm, 10 ton yun, 52 ton barama. XX əsrin əvvəllərindən 60-cı illərədək rayonda çəltik becərilmişdir. Hazırkı dövrdə dünyəyə olan tələbatı nəzərə alaraq bu sahənin inkişafında məqsədyönlü sayıla bilər.

Nəhayət, ölkələr arasında münasibətlər siyasi, mədəni, sosial-iqtisadi və ya hərbi məsələləri əhatə edə bilər. Lakin müstəqil dövlət məntiqində bu münasibətlər saxlanılır. Yenə deyirəm, beynəlxalq təşkilatlara üzv olmaq Avropa İttifaqı kimi inteqrasiyada iştirak etməkdən fərqlidir. Bu araşdırmada bu ayrı-seçkiliyə diqqət yetirilmədən beynəlxalq iqtisadi və maliyyə qurumları dünya və regional miqyasda iki mövqedə

müzakirə edilir. Bu gün güclü olmağın, arzulanan hədəflərə çatmağın və hətta tək yaşamanın mümkün olmadığı inancı fərdi və kiçik olmaqla artıq çəki qazanıb.

Şəkil 3: Azad İqtisadi Zonaların yaradılmasında əsas məqsədlər

Mənbə: Abbasov A. 2005, 656 s. materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bu baxımdan siyasətdə, iqtisadiyyatda, əqidədə, mədəni-ictimai həyatda, ortaq mənafelərdə, hətta daha geniş mənada bütün bəşəri dəyərlərdə ortaq olmaq, birgə

hərəkət etmək ağılın, rasionallığın, ümumi mənafeinin tələbi kimi qiymətləndirilir. Bu kontekstdə II. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra beynəlxalq iqtisadi və maliyyə qurumları sürətlə artmağa başladı.

Ehtiyatlı siyasət altında dövlət ölkənin iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün vergi və büdcə xərclərini qəsdən tənzimləyir. Bu qaydanın səviyyəsi iqtisadi dövrün müxtəlif mərhələlərində dəyişir. Belə ki, iqtisadi böhran zamanı dövlət xərclərini artırır və vergi dərəcələrini aşağı salır. Bütün bunlar istehlakçı tələbatını artırır. İstehsal artımı inflyasiya ilə müşayiət olunduqda, hökumət xərcləri azaltmaqla və vergiləri artırmaqla ticarətə mane olur. Tənəzzül dövründə hökumət məcmu tələbi stimullaşdırmaq üçün könüllü fiskal siyasət vasitəsilə xərcləri qəsdən artırmaq və ya vergiləri azaltmaqla büdcə kəsirləri yaradır.

Dövlət xərclərinə stimullaşdırıcı təsir göstərmək üçün o, vergi gəlirləri hesabına maliyyələşdirilməməlidir. Vergi dərəcəsinin artırılması sahibkarlıq stimulumu azaldır, bu isə məhsuldarlığı aşağı salır. Ona görə də dövlət xərclərinin artması adətən büdcə kəsiri ilə müşayiət olunur. Belə ki, tənəzzül dövründə xərcləri artırmaqla dövlət iqtisadi böhrandan çıxır və inflyasiya da daxil olmaqla, iqtisadi artım dövründə xərcləri azaltmaqla milli məhsuldarlığı artırır. Avtomatlaşdırılmış fiskal siyasət dövlət xərclərinin, vergilərin və ümumi gəlirlərin dövrü olaraq dəyişməsi nəticəsində dövlət büdcəsinin avtomatik dəyişməsidir. Avtomatlaşdırılmış fiskal siyasət iqtisadi artım zamanı dövlət büdcəsinə xalis vergi daxilolmalarının avtomatik artırılmasını və iqtisadi tənəzzül zamanı dövlət büdcəsinə xalis vergi daxilolmalarının avtomatik azaldılmasını nəzərdə tutur. Bu dəyişikliklər “məyyənlənmiş özünütənzimləyicilərin” təsiri altında baş verir.

Azad iqtisadi zonaların yaradılması konsepsiyası onun fəaliyyət sahələrini tam əhatə etməlidir. Bir sıra ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, dövlətlərin iqtisadiyyata səmərəli inteqrasiyası və AİZ-in yaradılması ölkənin və onun regionlarının qarşısında duran aktual sosial-iqtisadi problemlərin həllində mühüm rol oynaya bilər.

AİZ-in yaradılmasının vacibliyini şərtləndirən amillər arasında qloballaşma və regionallaşma sektoru əsas xətt təşkil edir, inkişaf etmiş kapitalist ölkələri AİZ konsepsiyasını qlobal axınlar və regional inteqrasiya yolu ilə ixrac edirlər. Digər tərəfdən, qloballaşmanın yayılması özlüyündə AİZ anlayışının genişlənməsini zəruri edir. Qloballaşmanın AİZ-in yaradılmasında mühüm amil olduğunu nəzərə alaraq, onun mahiyyəti və təsiri ilə bağlı araşdırmalar aparaq, izahat verək.

Müasir dünyada beynəlxalq iqtisadiyyatda iki əsas tendensiya mövcuddur. Bu meyillər, ilk növbədə, dünya iqtisadiyyatının qloballaşmaya inteqrasiyasıdır. Digər bir tendensiya regionallaşmadır.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya milli iqtisadiyyatlar arasında əmək bölgüsü əsasında ölkələrin siyasi və iqtisadi birləşməsi prosesidir. Mikro səviyyədə bu proses ayrı-ayrı firmaların münasibətlərində öz əksini tapır. Dövlət səviyyəsinə yüksəldikdə dövlətlər arasında iqtisadi əlaqələri də göstərir. Əgər firmalararası inteqrasiya prosesləri güclüdürsə, o zaman bu proseslərdə dövlətlərin iştirakı qaçılmazdır.

İqtisadi inteqrasiyanın ən ümumi və sadə forması azad ticarət zonasıdır. Başqa bir forma Gömrük İttifaqıdır. Gömrük ittifaqı öz növbəsində ödəniş birliyi ilə tamamlanır, ümumi bazar inteqrasiyanın mürəkkəb forması kimi çıxış edir və iqtisadi inteqrasiya bir çox obyektiv amillərdən asılıdır. Bunlar (Abbasov A. 2005: s.640-641):

- iqtisadi həyatın qloballaşması;
- beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi;
- elmi-texniki tərəqqi;
- milli iqtisadiyyatlardan asılılığın artması.

Qloballaşma mahiyyət etibarilə beynəlmilləşmənin yüksək mərhələsi kimi həm də müəyyən mənada dünyada yoxsulluğun artmasına gətirib çıxarır ki, bu da yerlərdə xeyli narazılıqla müşayiət olunur. Qloballaşma cinayət sindikatlarına da daha çox gəlir gətirir.

Son illərdə dünyanın bir çox yerlərində, xüsusən də Avro-Atlantik məkanda, hətta bir çox üçüncü ölkələrdə belə qloballaşma xalq tərəfindən daş-qalaq edilib. Əksər ölkələrdə qloballaşmaya qarşı üsyan artıq kök salıb. Məşğulluğun məhsul vahidinə düşən məhsula nisbətinin sürətlə azalması, dövriyyənin və istehsalın kompüterləşdirilməsi, idarəetmə və qərar qəbuletmə imkanlarının məsafədən asılılıqdan yaranması köhnə hakim tipli müəssisənin strukturuna ciddi təsir göstərmişdir və buda nəticədə coğrafi əmək bölgüsünə ciddi təsir etmişdir. Bu baxımdan qloballaşma AİZ-də ideyaların daşıyıcısına çevrilir.

Azad İqtisadi Zonalar daxilində ölkələr elm və texnologiyaya daha çox sərmayə qoyurlar. Axı, AİZ konsepsiyası vergitutumlu deyil. Bu istiqamət onu qloballaşan biznesdə daha cəlbedici edir. İndiki mərhələdə ABŞ və Yaponiyada elmi tərəqqiyə xərclənən pulun adambaşına bölgüsü 600 dolları ötmüşdür. Bu sahədə Qərbi Avropa ölkələri də mühüm rol oynayır. İndi konqlomerat çoxmillətli, muttnasional, transmilli qlobal korporativ, xüsusilə TMK adlı nəhəng beynəlxalq təşkilatlar bu keyfiyyətləri ifadə edən nüfuzlu, milyardlarla dollarlıq investisiya gücləri ilə qloballaşma prosesini stimullaşdıracaq. Bu prosesdə AİZ-in əhəmiyyəti də artır. Yeni müstəqil dövlətlər regional əməkdaşlıqda açıq iqtisadiyyatın qurulması istiqamətində qətiyyətli addımlarını möhkəmləndirirlər. Dialektik məntiq kimi, XX əsrin beynəlxalq aləmdə iki fəvqəldövlətindən biri olan Sovet İttifaqının dağılması ABŞ-ın birqütblü monopoliyasının monopoliyasına təkən verdi, lakin Rusiya-Çin regional strateji müttəfiqliyinin yeni təzahürü ola bilər (Abbasov A. 2005: s.641).

Azad iqtisadi zonaların yaradılmasını zəruri edən amillər sırasında onun hüdudlarından kənarında işçi qüvvəsinin tam məşğulluğunun təmin edilməsi funksiyası da var. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində məşğulluq problemi vacibdir. C.M. Keyns qeyd edirdi ki, yaşadığımız iqtisadi cəmiyyətin ən ciddi çatışmazlığı onun tam məşğulluğu təmin edə bilməməsi, habelə sərvətin və gəlirin kortəbii, əsassız və ədalətsiz bölüşdürülməsidir. Aradan çox onilliklər keçməsinə baxmayaraq, bu reallıq müəyyən qədər yüngülləşsə də, hələ də tam həllini tapmayıb.

AİZ-lərin yaradılmasını zəruri edən digər amil investisiyadır. İqtisadi həyatın mühüm mənbəyi olan investisiyalar sabaha atılan addım kimi istehsalın artmasına və genişlənməsinə şərait yaradılmasında özünü göstərir. Onun mahiyyəti əsas kapitalın yenilənməsi və təkrar istehsalıdır. Ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması, xarici bazarlara çıxarıla bilən məhsulların istehsalının mənimsənilməsi, müvafiq sahənin xammal, işçi qüvvəsi, mövcud istehsal potensialından daha dolğun istifadə AİZ konsepsiyasının mühüm atributlarıdır. Elmi nailiyyətlərin əsas daşıyıcıları AİZ-ni təmsil edən şirkətlərdir (Abbasov A. 2005: s.642).

Azad İqtisadi Zonalar Qeyd edildiyi kimi, ətraf mühitə təsir böyük miqyaslıdır. Onun əhatə dairəsinə ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri də daxildir. Yaşadığımız müəyyən qeyri-müəyyənlik, entropiya qanunlarının hökm sürdüyü müasir dövrdə ehtiyatların daim tükənməsi və tükənməsi bizi təbiətlə daha rəşional ünsiyyətə və onun nemətlərindən daha səmərəli istifadə etməyə səfərbər edir. Təbiətə məsuliyyətsiz yanaşma qlobal münasibətlərin elmi əsaslarla tənzimlənməsi və mexanizmləri ilə əvəz olundu. Əvvəllər insanın təbiətlə münasibətləri kortəbii xarakter daşıyırdı.

Ətraf mühitin mühafizəsinin müasir konsepsiyası cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı əlaqəsini öyrənən elmdən, dövlətin ekoloji prinsiplər üzrə siyasətindən asılı olsa da, bu strategiyada AİZ-nin əhəmiyyəti danılmazdır. Nəzəri və təcrübi araşdırmalarımız bir daha göstərir ki, AİZ-in yaradılmasında xaricdə olduğu kimi, iqtisadi zonada da işçilərin tam məşğulluğunun təmin edilməsi, xarici sərmayələrin cəlb edilməsi, iqtisadi potensiala malik olan məhsulların istehsalının mənimsənilməsi çox vacibdir.

Biznes fəaliyyəti AİZ-in yaradılmasına gətirib çıxarır. Bu fəaliyyətdə müvafiq zonanın xammal, material, işçi qüvvəsi və mövcud istehsal potensialından daha dolğun istifadə edilməsi əsasdır. AİZ-lərin yaradılmasında sahibkarlıq fəaliyyətinin mahiyyətini ofşor zonasının ekoloji mühitinin yaxşılaşdırılması, qabaqcıl xarici texnika və texnologiyalardan səmərəli istifadə edilməsi, habelə qabaqcıl idarəetmə üsullarının əks etdirilməsi təşkil edir (Abbasov A. 2005: s.643).

3.2. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların səciyyəvi xüsusiyyətləri və onun perspektivləri

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun faktiki qiymətlərlə dəyəri 2019-cu ildə 7836.7 milyon manat təşkil etmişdir ki, bunun da 4085.5 milyon manatı heyvandarlıq, 3751.2 milyon manatı isə bitkiçilik məhsullarının payına düşmüşdür. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə təsərrüfat fəaliyyətinin başlanması bu rəqəmlərin ilkin mərhələdə ən azı 7-10% artmasına səbəb ola bilər. 2020-ci ildə Azərbaycan ərazisində 1 milyon ha ərazidə taxıl əkilmişdir. İşğaldan azad olunmuş kənd təsərrüfatı təyinatlı əkin torpaqlarının dövrüyyəyə qaytarılması nəticəsində ilkin mərhələdə bu rəqəmin 10% artacağı gözlənilir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə gur sulu dağ çaylarının mövcudluğu əkin sahələrinin suvarılması üçün çox əlverişlidir. Bu çayların üzərində müasir balıqçılıq təsərrüfatlarının yaradılmasında respublikamızın ərzaq təhlükəsizliyinə əlavə tövhə ola bilər. Biz böyük ümüdlərlə işıqlı gələcəyimizə inanırıq. Əldə etdiyimiz böyük tarixi qələbə Azərbaycan iqtisadiyyatının, onun önəmli olan sahəsi kənd təsərrüfatının inkişafına da böyük təkan verəcəkdir. Azərbaycan xalqı öz rəhbərinin - cənab İlham Əliyevin məntiqli siyasəti, torpağa, xalqa məhəbbəti, sədaqəti ilə daha da yüksələcək, böyük tarixi qələbələrə öz imzasını qoyacaqdır.

Qarabağ regionunda örüş-otlaq və biçənək sahələsinin genişliyi (351.8 min ha) və əhalinin maldarlıq sahəsindəki təsərrüfatçılıq ənənələrinin saxlanması heyvandarlıq sahəsinin də inkişaf potensialı olmasını göstərən faktordur. Qarabağın düzən ərazisi olan Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Yuxarı Qarabağ ərazisinin alçaq dağlıq hissələri bitkiçilik sektorunun inkişaf etdiyi bölgələrdir. Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı rayonları kimi yüksək dağlıq əraziləri isə daha çox heyvandarlıq sahəsinin inkişaf potensialı olan rayonlar hesab edilməkdədir. Qeyd edək ki, burada mövcud olan örüş-otlaq sahəsi ölkə üzrə müvafiq sahələrin təqribən 14.5%-ni təşkil edir.

Qarabağ regionunda 1980-ci illərin (1988) əkin strukturuna nəzər yetirdikdə ümumi əkin sahəsinin 139.8 min ha olduğu müşahidə edilir ki, ölkədəki əkin sahələrinin

7.7%-ini təşkil etmişdir. Əkin sahəsinə görə taxıl sahələrinin 76.8 min hektar, üzümlüklərin 48.4 min hektar və pambıq sahəsinin 8.2 min hektar fərqləndiyi müşahidə edilir. Bu zaman ərzində mövcud olan 352 üzümlüklərin ölkə miqyasındakı payının 24.7%-ini, taxıl isə 14.3%-ini, həmçinin tütün sahələri də 11.6%-ini təşkil etmişdi.

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafı, ölkə iqtisadiyyatının ixrac yönümlü inkişafının təmin edilməsi və bununla bağlı iqtisadiyyatda struktur dəyişiklikləri ölkə rəhbərliyinin müəyyən etdiyi prioritet məsələlərdir. Bu məsələlərin operativ həlli ölkənin müxtəlif regionlarının inkişaf dinamikasından və onlar arasında münasibətlərin xarakterindən asılıdır. Azad iqtisadi zonalar bu problemlərin həlli və iqtisadi fəallığın stimullaşdırılması üçün istifadə oluna biləcək mühüm vasitələrdən biridir. Təsadüfi deyil ki, İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonanın yaradılması və onun normal fəaliyyətinin təmin edilməsi istiqamətində son vaxtlar işlərə başlanılıb.

Halbuki, İkinci Qarabağ müharibəsinə qədər respublika ərazisində AİZ-lərin yaradılması nəzərdə tutulurdu. Belə ki, Ələt qəsəbəsində azad iqtisadi zonanın yaradılması ilə bağlı normativ-hüquqi baza yaradılıb. Prezident İlham Əliyev 2018-ci il mayın 18-də Ələt Azad İqtisadi Zonası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununu imzalayıb və qanun qüvvəyə minib. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 1-ci və 10-cu bəndləri Azərbaycan Respublikasının Ələt azad iqtisadi zonasının fəaliyyətinin, inkişafının və idarə edilməsinin hüquqi rejimini müəyyən edir. Qanun azad zonanın idarə edilməsi və inkişafı, azad zonanın hüquqi şəxslərinin fəaliyyəti və mübahisələrin həlli kimi mühüm məsələləri tənzimləyir (<https://president.az/az/articles/view/52363>).

30 sentyabr 2019-cu il tarixdə qəbul edilmiş qanuna dəyişiklik edilib və ona əsasən Azad Zona Rəhbərliyinin və İdarə Heyətinin hüquq və vəzifələrini Azad Zona Rəhbərliyi yaradılana qədər müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən yaradılmış

müvəqqəti idarəetmə orqanı həyata keçirir. və onun İdarə Heyəti ([https:// e-law.az/framework/39078](https://e-law.az/framework/39078)).

Bu quruma infrastruktur yaratmaq, kadr hazırlığı, layihələr həyata keçirmək, ekoloji problemləri həll etmək və digər zəruri işləri görmək səlahiyyəti veriləcək. Dəyişiklik Ələt Azad İqtisadi Zonasını daha səmərəli və sürətli edəcək. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 22 may 2020-ci il tarixində Ələt Azad İqtisadi Zonasının yaradılması və fəaliyyəti haqqında sərəncam imzalayıb (<https://e-qanun.az/framework/45103>).

Azad iqtisadi zonaları dövlətin iqtisadi proseslərə müdaxiləsinin miqyasının azaldılmasının müəyyən edilmiş istiqaməti kimi şərh etmək olar. Zonalarda geniş institusional dəyişikliklər var. Bu dəyişikliklər iqtisadiyyatın güzəştli rejiminin təsiri ilə bağlıdır ki, o, konkret milli məkanda mövcud olmayan inkişaf amillərinin kompensasiya mexanizmi kimi deyil, həmin məkanda nisbi üstünlüklərin reallaşdırılması vasitəsi kimi çıxış etməlidir. Azad iqtisadi zonaların yaradılmasının məqsədləri bu zonaları yaratmaq istəyən ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən və iqtisadi inkişafın strateji planından asılıdır. Belə ki, ABŞ, Böyük Britaniya və Fransa kimi sənayeləşmiş ölkələrdə xarici iqtisadi əlaqələrin aktivləşdirilməsi, kiçik və orta biznesin dirçəldilməsinə yönəlmiş regional siyasətin həyata keçirilməsi hesabına

Azərbaycanın ən zəif inkişaf etmiş regionlarında azad iqtisadi zonalar yaradılmışdır. Bu məqsədlər üçün adıçəkilən kateqoriyadan olan sahibkarlara digər bölgələrə nisbətən daha çox fəaliyyət azadlığı və əhəmiyyətli maliyyə güzəştləri verilmişdir. Bu məqsədlər konkret olaraq xarici kapitalın cəlb edilməsinə yönəlməyib. Azad iqtisadi zonalar oxşar məqsədlər üçün bir neçə inkişaf etməkdə olan ölkədə yaradılmışdır. Lakin sənayeləşmiş ölkələrdən fərqli olaraq, bu ölkələrdə azad iqtisadi zonaların yaradılmasına diqqət daha çox xarici kapitalın, yeni texnologiyaların cəlb edilməsinə, sənayenin modernləşdirilməsinə, işçi qüvvəsinin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəlib. Qlobal problemlərlə yanaşı, konkret məsələlər də müəyyən edilir. Bu məsələləri üç əsas hissəyə bölmək olar (<https://e-qanun.az/framework/34254>):

1. İqtisadi;

2. Sosial;

3. Elmi-texniki.

İqtisadi məqsədlər kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- Xüsusi güzəştli mexanizmlər, sabit qanunvericilik bazası və müxtəlif təşkilati prosedurların sadələşdirilməsi vasitəsilə xarici və yerli kapitalın cəlb edilməsi;

- beynəlxalq coğrafi əmək bölgüsünü və hazır məhsul ixracını genişləndirmək üçün beynəlxalq kapital dövriyyəsinin üstünlüklərindən, əlverişli idxaldan və idxalı əvəz edən istehsal mexanizminin yaradılmasından istifadə etmək;

- Azad iqtisadi zonanın bütün müəssisə və təşkilatlarının xarici iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif formalarına çıxışını təmin etməklə Azərbaycana aidiyyəti olan xarici ticarət fəaliyyəti sahəsində inhisarçılığın aradan qaldırılması;

- Ölkə büdcəsinə valyuta daxilolmalarının artırılması.

Sosial məqsədlər bunlardır:

- Regionların inkişafının sürətləndirilməsi;

- məşğulluğun artırılması, yeni iş yerlərinin yaradılması və işsizliklə mübarizə;

- dünya tələblərinə və idarəetmə texnologiyalarına yönəlmiş idarəetmə

mədəniyyətinin təşkili, idarə edilməsi, maliyyələşdirilməsi və inkişafı sahəsində dünya təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiqi yolu ilə yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinin yaradılması;

- əhalinin yüksək keyfiyyətli istehlak mallarına olan tələbatının ödənilməsi və daxili bazarın mal və xidmətlərlə tam təmin edilməsi.

Elmi və texniki məqsədlər aşağıdakılardır (<https://e-qanun.az/framework/34254>):

- yüksək texnologiyalar sahəsində elm tutumlu istehsalın və xidmətlərin inkişafı, habelə elmi-texniki işlərin kommersiyalaşdırılması;

- yeni xarici və yerli texnologiyaların mənimsənilməsi və istifadəsi;

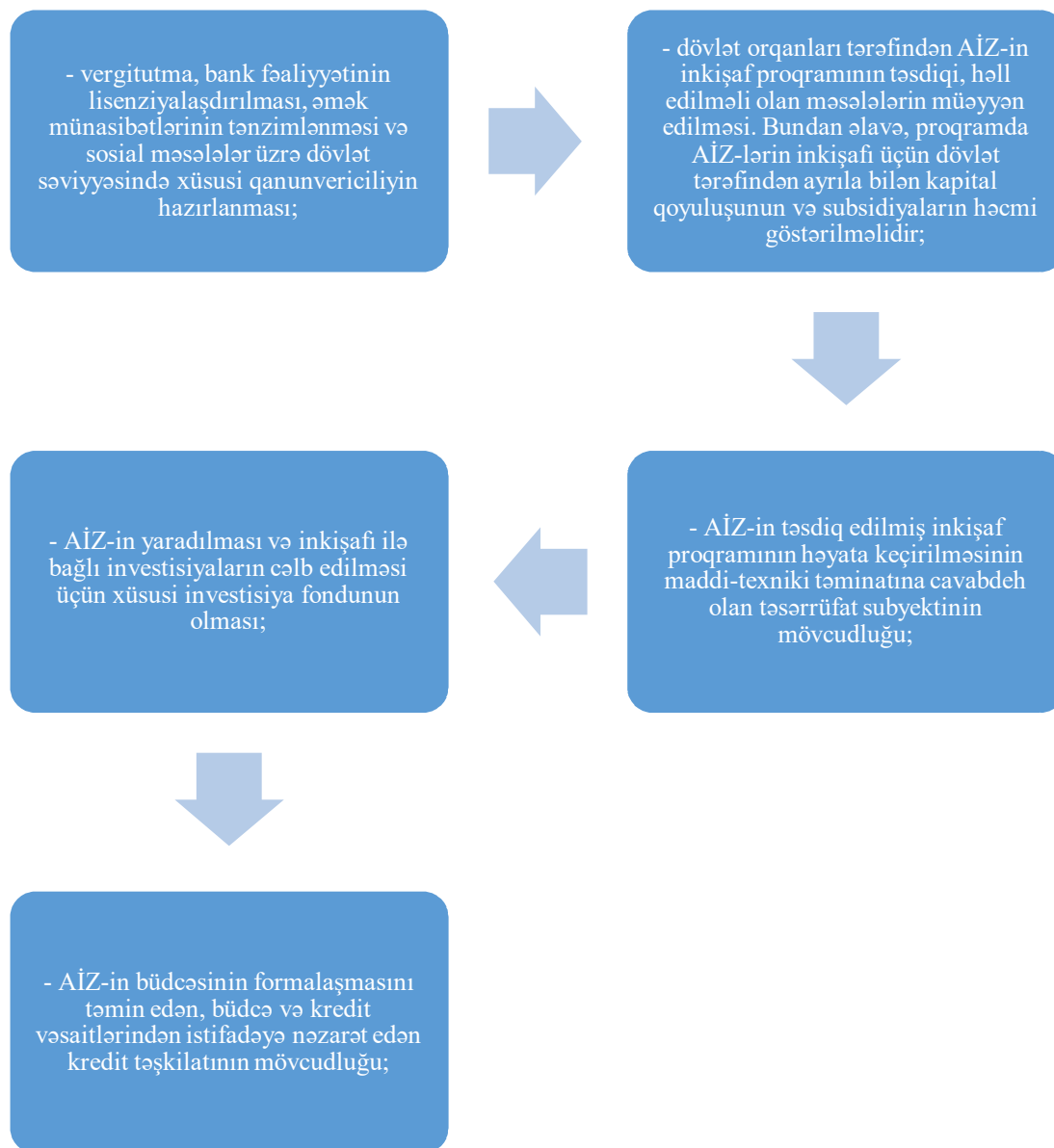
- istehsalın və idarəetmənin təşkilinin yeni formalarına keçid;

- milli iqtisadiyyatın intellektual və elmi potensialının artırılması;

- xarici alim və mütəxəssislərin cəlb edilməsi;

- Mövcud istehsal müəssisələrinin və infrastrukturun məhsuldarlığının və səmərəliliyinin artırılması.

Şəkil 4: AİZ-lərin yaradılması üçün bir sıra ilkin şərtlər

Mənbə: Əliyev Ş.T. 2008: səh. 33

Azad iqtisadi zonaların yaradılması prosesindən əvvəl dərin texniki-iqtisadi əsaslandırma hazırlanmalıdır. Azad iqtisadi zonanın yaradılması zərurəti onun fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi əsasında müəyyən edilməlidir.

AİZ-lərin yaradılması təcrübəsinin təhlili və müvafiq sənədlərin qəbulu göstərir ki, dayanıqlı AİZ-lərin yaradılması üçün bir sıra ilkin şərtlər lazımdır. Bu şərtlər aşağıdakı kimi təqdim edilə bilər (Əliyev Ş.T. 2008: s.33-38):

Azərbaycanda AİZ-in yaradılması imkanının qiymətləndirilməsi ölkəmizə xas olan bir sıra amillərin təhlili əsasında həyata keçirilməlidir. Bu amilləri iki qrupa bölmək olar (İsmayılov F.N. 2017: s.173-178):

- AİZ-in yaradılmasına müsbət təsir edən amillər;
- AİZ-in yaradılmasına mənfi təsir edən amillər.

Birinci qrup amillərə Azərbaycanın yerləşdiyi regionda Azərbaycanın nisbi üstünlüyü, ölkənin xarici ticarət fəaliyyətinin yaxşı səviyyədə olması, kifayət qədər işçi qüvvəsinin olması, Azərbaycan iqtisadiyyatında sənayenin inkişafı, hökumətin daha sürətli iqtisadi inkişafa can atması, hazırda II Qarabağ müharibəsindən sonra yaranmış və hökm sürən iqtisadi sabitlik və s. digər amillər daxildir.

Son iki ildə işğaldan sonra iqtisadi sabitlik, yaxşı investisiya mühiti, ölkə iqtisadiyyatının davamlı artımı, Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafı istiqamətində böyük işlər, kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin daha da inkişafı üçün müvafiq iqlim şəraitinin olması, güclü təbii resurs potensialı kimi amillərin olması buna aid edə bilərik.

İkinci qrupa aid etdiyimiz amillər bunlardır (İsmayılov F.N. 2017: s.173-178):

- bazar institutlarının kifayət qədər inkişaf etməməsi;
- Bürokratiyanın yüksək səviyyəsi;
- Enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin nisbətən yüksək olması Azərbaycan reallığına adekvatdır;
- Daxili bazarın aşağı tutumu.

Yuxarıda deyilənlərdən belə görünür ki, hökumətin tələbi ilə sonuncu qrup amillərin təsiri tez bir zamanda aradan qaldırıla bilər.

AİZ-in yaradılması və inkişafında potensial iqtisadi agentlərin cəlb edilməsi üçün kifayət qədər stimullar təklif edilməlidir. Bu imtiyazlara aşağıdakılar daxildir (İsmayılov F.N. 2017: s.431-433):

1. AİZ-də olan bütün müəssisələrin orada istehsal olunan məhsulların ixracı ilə bağlı gömrük rüsumlarından və vergilərdən azad edilməsi;

2. AİZ-də fəaliyyət göstərən, ixracyönümlü və ya idxalı əvəz edən məhsulların istehsalı üçün AİZ-ə xammal, yarımfabrikatlar, pul vəsaitləri, avadanlıq və digər resurslar idxal edən sahibkarların gömrük rüsumlarından və idxal vergilərindən azad edilməsi;

3. AİZ-də emal olunmuş malların təkrar satışı, o cümlədən Azərbaycanın digər regionlarından malların heç bir gömrük tarifi güzəştləri olmadan AİZ ərazisindən ixracı və tranziti;

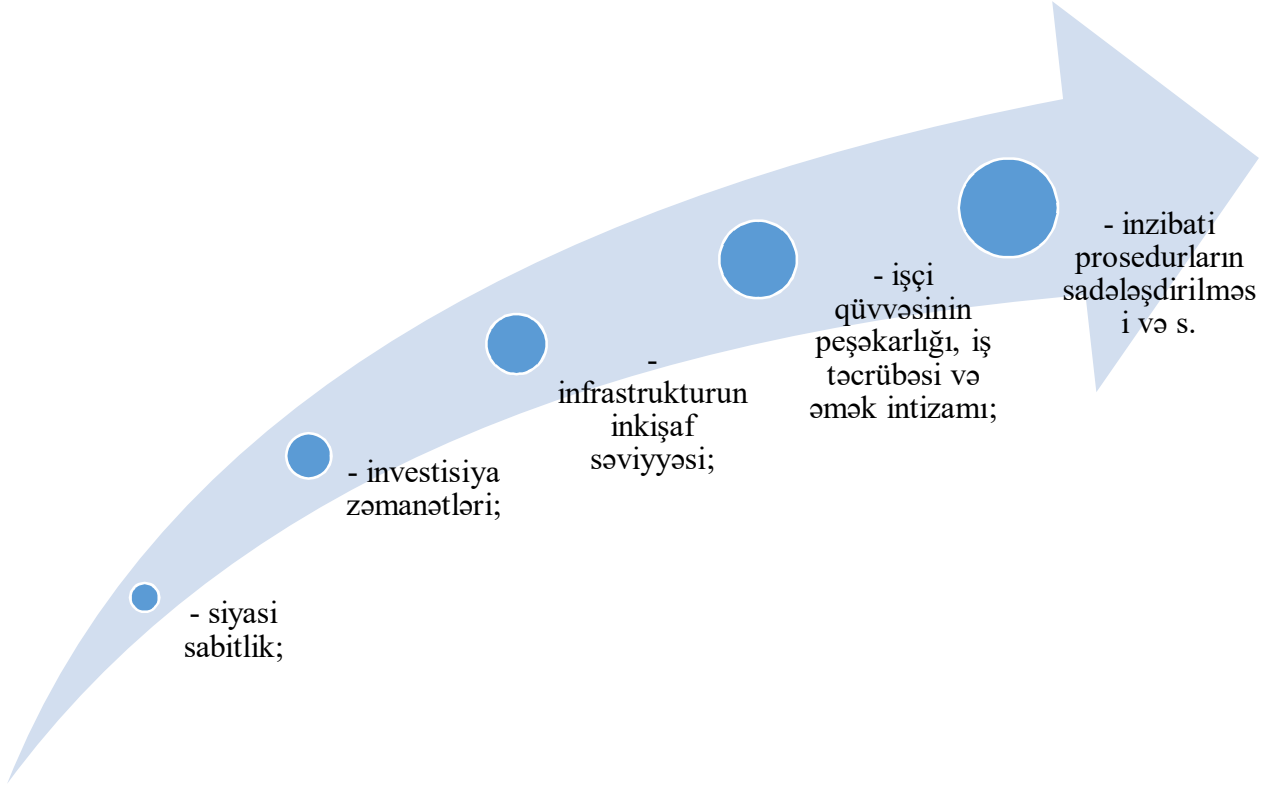
4. Xarici investorların iştirakı ilə nizamnamə kapitalında xarici kapitalın payı olan müştərək müəssisələrin və mülkiyyət hüququ tam olaraq xarici investorlara məxsus olan və gəlirləri onların satılması hesabına formalaşan müəssisələrin 5 il müddətinə əlavə dəyər vergisindən azad edilməsi;

5. AİZ-də fəaliyyət göstərən sahibkarların fəaliyyət göstərdiyi birinci il üçün mənfəət vergisindən azad edilməsi, növbəti 5 il ərzində zonanın sahibkarlarının gəlir vergisinə 50% güzəşt tətbiq edilməsi;

6. AİZ-də fəaliyyət göstərən bütün müəssisələr tərəfindən istehsalın, sosial sahənin və infrastrukturun inkişafına qoyulan mənfəətin bir hissəsinin vergidən tam azad edilməsi.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, AİZ-lərin yaradılması və fəaliyyətinə bir neçə amil təsir edir ki, bunları aşağıdakı kimi misal göstərmək olar (İsmayılov F.N. 2017: s.431-433):

Şəkil 5: AİZ-lərin yaradılması və fəaliyyətinə təsir göstərən amillər

Mənbə: İsmayılov F.N. 2017: s.431 materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

AİZ-də güzəştli rejimlə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadiyyatın dövlət tənzimləyiciləri unutmamalıdırlar ki, xarici kapital Azərbaycan iqtisadiyyatını gücləndirmək üçün deyil, mənfəət əldə etmək üçün

AİZ-ə yönəldilmişdir. Eyni zamanda, ölkə nə qədər sabit və inkişaf edərsə, istehsal və maliyyə riskləri və gəlirlilik də bir o qədər aşağı olur ki, bu da investorlar üçün cəlbedicidir.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların fəaliyyət göstərməsi regionların və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına şərait yarada, sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına, regionlarda əhəlinin rifahının və məşğulluğunun yüksəldilməsinə, eləcə də işsizliyin azalmasına səbəb ola bilər.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə AİZ-lərin yaradılması regional və dövlət büdcələrinin gəlir hissəsini artırır, bunun nəticəsində sahibkarlıq subyektləri uğurla

inkişaf etməyə başlaya, innovasiyalar stimullaşdırıla və ölkənin rəqabət qabiliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə yüksələ bilər.

Respublikanın rayonlarında yaradılmış və işğaldan sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaradılacaq azad iqtisadi zonaların ölkəmizin qeyri-neft sektoruna daha çox xarici sərmayənin cəlb edilməsində ən səmərəli alət rolunu oynayacağı ehtimal edilir.

Beləliklə, azad iqtisadi zonaların yaradılmasında əsas diqqət milli məsələlərə - xarici sərmayələrdən istifadə etməklə iqtisadi inkişafın daha da sürətləndirilməsinə, məşğulluq probleminin həllinə, ölkənin ixrac potensialının artırılmasına, yüksək keyfiyyətli idxalı əvəz edən məhsulların istehsalına və əhalinin tədarükünə yönəldiləcəkdir.

Prezident İlham Əliyev oktyabrın 4-də “Araz Vadisi İqtisadi Zonasının Sənaye Parkının yaradılması haqqında” sərəncam imzalayıb. Respublikanın 2021-ci il dövlət büdcəsində Sənaye Parkının fəaliyyətinin təşkili və infrastrukturunun (elektrik və istilik enerjisi, qaz, su, kanalizasiya, rabitə, nəqliyyat, yanğından mühafizə, sənaye, inzibati, sosial və digər infrastruktur obyektləri) yaradılması. ərazisi, Azərbaycanın İqtisadiyyat Nazirliyinin işğalı İşğal olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılan vəsaitdən ilkin olaraq 500 min manat ayrılacaq (<https://president.az/az/articles/view/53319>).

Sərəncama əsasən, Şərqi Cəngəcür Azad İqtisadi Zonasının Ərəc çayının sahilində yaltaq relyefinin olması və bu ərazinin cənub girişində sənaye parkının yaradılması üçün əlverişli şərait yaradılıb.

Şərqi Cəngəcür İqtisadi Zonasının cənubuna - Cəbrayıl ərazisindəki tarixi Xudafar körpülərinə doğru sərhəd keçidinin açılması sənaye parkının açılışı ilə daha səmərəli olacaq.

Eyni zamanda, Cəbrayıl rayonunda logistika mərkəzlərinin, müxtəlif xidmət və innovativ sənaye sahələrinin, tikinti materialları istehsalı müəssisələrinin yaradılması digər azad zonaların bərpasında faydalı olacaq.

Sənaye parklarının təşkili, idarə edilməsi və inkişafı ilə bağlı tədbirlər Maliyyə Nazirliyi yanında İqtisadi Zonanın İnkişafı Orqanı tərəfindən həyata keçiriləcək.

Məlumat üçün bildirim ki, İqtisadi Zonanın İnkişafı Agentliyi ölkə başçısının 22 yanvar 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə yaradılıb. Agentlik ölkədə altı sənaye parkını - Sumqayıt Kimya, Pirallahı, Mingəçevir, Qardağ, Ağdam və Qabriel ərazilərini, Ərəc Vadisini idarə edir. İqtisadi Zona Sənaye Parkı, 4 sənaye məhəlləsi - Sabirabad, Masallı, Neftçala, Hacıqabul Sənaye Məhəllələri və 51 aqropark. Bundan əlavə, agentliyin nəzdində peşə təhsili mərkəzi fəaliyyət göstərir (<https://president.az/az/articles/view/54717>).

Nazirlər Soveti agentliyə Cəbrayıl rayonunun Soltani kəndi yaxınlığındakı 200 hektar torpaq sahəsini iki ay müddətində daimi istifadə üçün icarəyə vermək və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat vermək tapşırılıb.

Arac Vadisi İqtisadi Zonası Sənaye Parkı sənaye sektorunda logistika, istehsal, emalı (təkrar emal) və rəqabətqabiliyyətli məhsulların satışı, habelə müasir texnologiyalardan istifadə etməklə xidmətlərin göstərilməsi kimi sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastruktur və idarəetmə strukturlarına malikdir.

Maliyyə Nazirliyinə ölkə rəhbərliyi tərəfindən sənaye sahəsində infrastrukturun (elektrik və istilik enerjisi, qaz, su, kanalizasiya, rabitə, nəqliyyat, yanğından mühafizə, sənaye, inzibati, sosial və digər infrastruktur obyektləri) idarə edilməsi və onlara köməklik göstərilməsi tapşırılıb.

Agentliyə sənaye məhsullarının yaradılması, istehsalı, emalı (təkrar emalı) və satışı, habelə sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli qurulması üzrə digər xidmətlərin göstərilməsinə köməklik göstərmək tapşırılıb. Bundan əlavə, Maliyyə Nazirliyi sənaye parklarında xidmətlərin göstərilməsi, sənaye məhsullarının istehsalı və emalı (təkrar emal) üzrə prioritet sahələrin müəyyən edilməsini təmin etməlidir.

Azad zonalarda sənaye sahələrinin bərpası zamanı işğaldan əvvəl istehsalat təcrübəsinin saxlanmasına xüsusi diqqət yetiriləcək.

“Sümgə Kimya Sənaye Parkı” MMC-nin direktor müavini Fuad Məhrəmov bildirib ki, müstəqil zonalarda yaradılacaq sənaye parklarında fəaliyyətə başlayan

şirkətlər yerli xammal üzərində işləyərək əlavə meydançalar yaradacaqlar (Direktor müavini Fuad Məhərmov REAL TV-yə müsahibəsindən).

"Biz həmçinin Qarabağ sənaye parklarında yerli adət-ənənələri və istehsalat təcrübələrini qoruyub saxlamağı düşünürük.

Bilirsiniz ki, Ağdam ərazisi vaxtilə Azərbaycan Respublikasında ən böyük dəri məmulatları istehsalçısı hesab olunurdu. Bu gün biz bir neçə investisiya layihəsini nəzərdən keçiririk. Belə ki, ərazi tikinti materialları-əhəngdaşı, qum,kvars və s. ilə örtülmüşdür.Ərazidə mövcud ehtiyatların işlənilməsi nəzərdə tutulur.Materiallarla örtülmüş sahə əkilib.Bəli

Peşəyə qədər Ağdamda müxtəlif sənaye müəssisələri fəaliyyət göstərmiş. Şəhərdə avtomobil və aerokosmik maşınlar kimi ağır sənaye sahələri var idi. Ağdamda yeyinti və yüngül sənaye vardı.

Amma hücumdan əvvəl Ağdamda Sovet İttifaqında məlum olan dəri gödəkçələr var idi. Şəhərin şəxsi emalatxanalarında istehsal olunan dəri məmulatları bütün sovet bazarlarına çıxarılaraq baha qiymətə satılırdı. Bu gödəkçələrin ən mühüm xüsusiyyəti onların yerli xammal əsasında hazırlanması idi. Həmin vaxt Ağdamda yüzlərlə insan işləyirdi və çox yüksək gəlir əldə edirdi.

Yəni hökumət məşğulluq problemini həll etmək üçün azad zonanın iqtisadi reabilitasiyasına üstünlük verəcək. Bu məqsədlə azad zonada iki sənaye parkı yaradılıb (Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı MMC-nin direktor müavini Fuad Məhərrəmovun REAL TV-yə müsahibəsindən).

"Ağdamda və Qabrieldə yeni sənaye parkları ilə təbii ki, biz daha yüksək iqtisadi göstəricilər gözləyirik. Məqsədimiz Ağdam və Qabrieldəki digər parklarda əldə etdiyimiz iqtisadi nəticələrə nail olmaqdır.

Təbii ki, başqa məsələlər də var. Prioritet, çünki biz əgər Əhali Vətənə qayıtmaq istəyiriksə, onlar üçün iş yerləri yaratmalıyıq.Bundan başqa, başqa bir məsələni də qeyd etmək istərdim ki, biz gəncləri işlə təmin etməyi planlaşdırırıq, yeni peşə və ixtisaslar açmağı da planlaşdırırıq. bir çox peşələr üzrə yeni işçilərin hazırlanması və

yetiştirilməsi prosesini uğurla davam etdirən peşə məktəbi (Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) Xətai rayon təşkilatının sədri, siyasi elmlər doktoru Vüqar Rəhimzadə KİV-ə açıqlaması).

Prezidentin 28 may 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə yaradılmış Ağdam Sənaye Parkı 190 hektar sahədə, dövlət başçısının 4 oktyabr tarixli sərəncamı ilə yaradılmış Arac Vadisi İqtisadi Zonasının sənaye müəssisəsi. , 2021 Park 200 hektar ərazini əhatə edəcək (<https://president.az/az/articles/view/51773>).

"Ağdam Sənaye Parkında 74 hektardan çox mina təmizlənib. Digər ərazilərdə topoqrafik-geodeziya işləri yekunlaşdırılır. Bu ərazidə 1,2 hektar sahədə səyyar şəhərcik salınıb. Burada mini marketlər, tualetlər, söhbət otaqları və s. elektronika. Biz bilirik. Bəzi faktlar var. Biz ilkin olaraq Ağdam Sənaye Parkının açıq ərazilərinə elektrik enerjisi vermişik. Bunun 10kVt-ı modul şəhərimizdə artıq fəaliyyətdədir (Az/az/məqalələr/baxış/51773).

Qabriel ərazisində yerləşən və 200 hektar ərazini əhatə edən "Arac Vadisi İqtisadi Zonası" sənaye parkı mina və partlamamış hərbi sursatlardan tamamilə təmizlənib.

"Cəbrayıldakı Arac Vadisi İqtisadi Zonası tərifinə görə bir qədər fərqlənir. Arac Vadisi İqtisadi Bölgəsi Şərqi Zəngəzur İqtisadi Zonasında yerləşir. Bu o deməkdir ki, bizim bu sahədə nəzərdən keçirdiyimiz yanaşma tranzit mərkəzinin yaradılması və Arac Vadisinin yaradılmasıdır.

Logistika, yük maşınları parkı, ticarət mərkəzi Arac vadisinin iqtisadi zonası kimi olacaq. Yerləşdiyi yer baxımından Türkiyə ilə Azərbaycan arasında bərabər məsafədə, İğdıradan Bakıya isə eyni məsafədə yerləşir - 310 km. yaxın gələcəkdə bu sahədə 1000-ə yaxın iş yerinin yaradılması, bu da yerli əhalini bu əraziyə qayıtmağa təşviq edəcək" (<https://e-qanun.az/framework/48328>).

Bu açıq sənaye parklarının investorlar üçün cəlbedici olacağı gözlənilir. Çünki bütün sənaye parkları kimi, bu iki sənaye parkının rezidentləri 10 il müddətinə əmlak vergisi, torpaq vergisi və mənfəət vergisindən azaddırlar.

Həmçinin istehsal üçün nəzərdə tutulan cihazlar 7 il müddətinə əlavə dəyər vergisindən azaddır. Bu parklara nə qədər çox investor gəlsə, bir o qədər çox iş yerləri

açılacaq ki, bu da məcburi köçkünlərin evlərinə qayıtmasını sürətləndirəcək (Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) Xətai rayon təşkilatının sədri, siyasi elmlər doktoru Vüqar Rəhimzadə KİV-ə açıqlaması).

Vüqar Rəhimzadə onu da qeyd edib ki, bu tədbirlər dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin əsas tərkib hissəsi kimi əhəlinin məşğulluğuna müsbət təsir göstərəcək:

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya işinin birinci fəslində işğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək biznes subyektləri üzrə fiskal münasibətlərin iqtisadi inkişafa təsirinin nəzəri-konseptual aspektləri, biznes subyektlərinin işinin təşkili istiqamətləri və inkişaf strategiyaları haqqında məlumatlar qeyd edilmişdir.

İşğaldan sonra azad edilmiş ərazilərdə biznes subyektləri üçün əlverişli şərait mövcuddur, bu şəraitdən istifadə üçün mümkün inkişaf strategiyaları və konsepsiyaları hazırlanmalıdır və burada dövlətin dəstəyi və rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İkinci fəsil üzrə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes subyektlərinin möcud vəziyyətinin təhlili analiz edilmiş və müvafiq göstəricilər ilə təqdim edilmişdir. Həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinə fiskal üstünlük qazanmasında dövlətin dəstəyi və onun rolunun qiymətləndirilməsi aparılmışdır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə təsərrüfat sisteminin düzgün qurulması, sahibkarlıq və istehsal fəaliyyəti üçün bir-biri ilə əlaqəli infrastrukturun yaradılması çox vacibdir.

İnfrastruktur istehsal və xidmət prosesini dəstəkləyən istehsal və qeyri-istehsal sahələri kompleksidir və işğaldan azad edilmiş ərazilərə investisiyaların cəlb edilməsində və sahibkarlığın inkişafında əsas amildir. Bu baxımdan ərazidə iqtisadi və sosial infrastrukturun tikintisi zamanı aşağıdakı sahələrin düzgün təşkili vacibdir:

- İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə salınan ağıllı qəsəbə və kəndlər yeni magistral və dəmir yollarında salınmalıdır;
- Ərazidə daha çox alternativ enerji mənbələrinə əsaslanan elektrik enerjisi istehsalı formalaşmalıdır. Bu iş hidroenergetika, külək enerjisi, günəş panelləri və digər alternativ mənbələrə əsaslanmalıdır;

- Ərazilərdə su və kanalizasiya xətləri sistemətik şəkildə qurulmalıdır ki, tullantılar daha sonra çirkab sətəmizləyici qurğularda təmizlənərək təkrar emal olunsun və kənd təsərrüfatı torpaqlarının suvarılması üçün təkrar istifadə olunsun;

- Rabitə qovşaqları bütün ərazilərdə yerləşdirilməli, vətəndaşların ucuz, dayanıqlı, mobil və sürətli internet xətlərinə çıxışı təmin edilməlidir;

- Əsas magistral və dəmir yollarının qovşağında logistik mərkəzlər və anbarlar tikilməlidir;

- İdxaldan asılılığın aradan qaldırılması üçün ərazilərdə kənd təsərrüfatı məhsulları emalı müəssisələri və yüngül sənaye klasterləri yaradılmalıdır;

- Bölgə üçün əhəmiyyət kəsb edən istehsal sahələri ilə birlikdə elmi-tədqiqat və təcrübə institutları və sınaq laboratoriyaları yaradılmalıdır.

Tədqiqat işinizin üçüncü fəslə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə azad iqtisadi zonaların səciyyəvi xüsusiyyətləri və onun perspektivləri barədə məlumatları təqdim edir. Azad iqtisadi zonalar dünyanın müxtəlif yerlərində sənayeləşmə və regional iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır.

Regional fərqliliklərin inkişafında coğrafi mövqə, dövlət müəssisələri və təbii sərvətlər də mühüm rol oynamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, azad iqtisadi zonalar həm də təhlükələri gizlədir. Üstünlüklərə və aydın uğurlara baxmayaraq, AİZ-lərin qarışıq hesabatı var. Zona infrastrukturuna və texniki xidmətə sərmayə qoyuluşunun dəyəri çox vaxt faydalardan üstün olur. İnvəstorlar həmçinin əhəmiyyətli biznes və ya ixrac gəlirləri əldə etmədən vergi güzəştlərindən yararlıana bilərlər.

Tədqiqat işi ilə bağlı mövcud təkliflər:

- işğaldan azad edilmiş ərazilərdə davamlı inkişafın təmin olunması üçün zəruri mühitin yaradılması;

- işğaldan azad edilmiş ərazilərdə makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin qorunması;

- fiskal dayanıqlığın təmin edilməsi, xərclərin optimallaşdırılması və qənaət rejimində istifadəsi;

- işğaldan azad edilmiş ərazilərdə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və struktur dəyişikliyinə sürətləndirilməsi;
- işğaldan azad edilmiş ərazilərdə əhəlinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu”.
2. “Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 10 dekabr 2021-ci il Sərəncamı”
3. Abbasov A., “Biznesin əsasları”, Bakı, “Nurlan”, 2005. - 656 səh. link: <https://abdullayevkhalil.files.wordpress.com/2020/11/biznesin-c999saslarlari-pdf.pdf>
4. Əliyev Ş.T. “İqtisadiyyat və həyat”, 2008, №11, səh.33-38.
5. İsmayılov F.N. Azərbaycan İqtisadi inkişafında azad ticarət zonasının rolu. ADAU – nun Elmi Əsərləri. 2017, № 4, səh.173-178.
6. İsmayılov F.N., “Azərbaycanda azad ticarət zonası tipli xüsusi iqtisadi zona yaradılmasının perspektivləri”, ADİU, Magistrantların XVII Respublika Elmi Konfransının Materialları, II hissə, Sumqayıt, 2017, səh. 431-433.
7. Karminski A.M., Olenov N.İ., Primak A.Q., Falko S.Q. (2008), “Biznesdə Kontrollinq, Təşkilatlarda kontrollinqin qurulmasının metodoloji və praktiki əsasları”, 2-ci nəşr / rus dilindən tərcümə, Bakı, “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı.
8. Kəlbəliyev Y.A. (2005), “Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri”, Bakı, Elm, 468 səh.
9. Manafov Q.N. (1997), “Sahibkarlığın nəzəri və praktiki məsələləri”, Bakı, Qanun, 178 səh.
10. Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Kəlbəliyev Y.A., Rzayev Z.H. (2010), “Vergi və Vergitutma”, Bakı, Elm, 512 səh.
11. Musayev A.F. (2014), İnnovasiya iqtisadiyyatı və vergi stimullaşdırması (nəzəri praktiki araşdırma), Bakı, Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 183 səh.
12. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı MMC-nin direktor müavini Fuad Məhərrəmov REAL TV-yə müsahibəsindən, link: <https://www.realtv.az/news/az/102776/senaye-parklari-iqtisadi-drayver-olacaq-video>

İnternet resursları

1. <http://edf.gov.az/az/content/162>
2. <http://www.e-qanun.az/framework/34254>
3. <http://www.e-qanun.az/framework/3849>
4. <http://www.e-qanun.az/framework/9164>
5. <https://apa.az/az/entrepreneurship/Iqtisadi-msllr-uzr-Isci-Qrupunun-iclası-kecirilib-633346>
6. https://apa.az/az/sahibkarliqfealiyyeti/xeber_son_15_ilde_sahibkarliq_fealiyyeti_ile_m_-509689
7. <https://apa.az/az/sosial/azad-edilmis-erazilerin-2021-2025-ci-illerde-berpasi-ve-dayaniqli-inkisafına-dair-dovlet-proqrami-hazirlanir-650667>
8. <https://e-qanun.az/framework/34254>
9. <https://e-qanun.az/framework/39078>
10. <https://e-qanun.az/framework/45103>
11. <https://e-qanun.az/framework/48328>
12. <https://nk.gov.az/az/article/2072/print/>
13. <https://president.az/az/articles/view/43297>
14. <https://president.az/az/articles/view/51773>
15. <https://president.az/az/articles/view/52363>
16. <https://president.az/az/articles/view/53319>
17. <https://president.az/az/articles/view/54717>
18. <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/contract>
19. <https://smb.gov.az/>
20. <https://smb.gov.az/>
21. <https://vergiler.az/news/economy/11072.html>
22. <https://www.agro.gov.az>
23. <https://www.economy.gov.az>
24. <https://www.sgc.az>
25. <https://www.smb.gov.az/az/all-news/kobia-ve-musiad-arasında-emekdasliga-dair-anlasma-memorandumu-imzalanib>
26. <https://www.stat.gov.az/>

27. Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) Xətai rayon təşkilatının sədri, siyasi elmlər doktoru Vüqar Rəhimzadə KİV-ə açıqlaması, link:
<https://qafqazinfo.az/news/detail/araz-vadisi-iqtisadi-zonasi-senaye-parki-inkisafda-muhum-rol- oynayacaq-338741>

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1.

Cədvəl 2: İqtisadi rayonlar, inzibati ərazi vahidləri və iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə ləğv edilmiş mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı

	2019				2020			
	Cəmi	o cümlədən			Cəmi	o cümlədən		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
Qarabağ iqtisadi rayonu-cəmi	928	928	-	-	649	649	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	476	476	-	-	472	472	-	-
Sənaye	13	13	-	-	3	3	-	-
Tikinti	3	3	-	-	12	12	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	198	198	-	-	42	42	-	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	32	32	-	-	37	37	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə	29	29	-	-	7	7	-	-
İnformasiya və rabitə	1	1	-	-	3	3	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	2	2	-	-	2	2	-	-
Təhsil	5	5	-	-	-	-	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	3	3	-	-	16	16	-	-
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	166	166	-	-	55	55	-	-
Ağcabədi rayonu	245	245	-	-	338	338	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	180	180	-	-	291	291	-	-
Tikinti	-	-	-	-	1	1	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	20	20	-	-	9	9	-	-

Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	9	9	-	-	24	24	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə	2	2	-	-	2	2	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	-	-	-	-	1	1	-	-
Təhsil	1	1	-	-	-	-	-	-
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	33	33	-	-	10	10	-	-
Ağdam rayonu	97	97	-	-	47	47	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	85	85	-	-	19	19	-	-
Sənaye	-	-	-	-	1	1	-	-
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri	4	4	-	-	10	10	-	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	-	-	-	-	2	2	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə	-	-	-	-	1	1	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	-	-	-	-	12	12	-	-
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	8	8	-	-	2	2	-	-
Berdə rayonu	389	389	-	-	127	127	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	138	138	-	-	77	77	-	-
Sənaye	9	9	-	-	-	-	-	-
Tikinti	2	2	-	-	11	11	-	-
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri	123	123	-	-	7	7	-	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	17	17	-	-	5	5	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə	16	16	-	-	-	-	-	-
İnformasiya və rabitə	1	1	-	-	2	2	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	-	-	-	-	1	1	-	-

Təhsil	3	3	-	-	-	-	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	1	1	-	-	2	2	-	-
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	79	79	-	-	22	22	-	-
Füzuli rayonu	74	74	-	-	38	38	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və bəhççilik	29	29	-	-	22	22	-	-
Sənaye	1	1	-	-	-	-	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	19	19	-	-	8	8	-	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	3	3	-	-	2	2	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə	5	5	-	-	1	1	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	1	1	-	-	-	-	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	1	1	-	-	1	1	-	-
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	15	15	-	-	4	4	-	-
Xocalı rayonu	3	3	-	-	1	1	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və bəhççilik	1	1	-	-	-	-	-	-
Sənaye	1	1	-	-	-	-	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	1	1	-	-	1	1	-	-
Xocavənd rayonu	23	23	-	-	48	48	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və bəhççilik	19	19	-	-	45	45	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	1	1	-	-	-	-	-	-
İnformasiya və rabitə	-	-	-	-	1	1	-	-
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	3	3	-	-	2	2	-	-
Şuşa rayonu	7	7	-	-	3	3	-	-

Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	1	1	-	-	-	-	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	2	2	-	-	-	-	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	2	2	-	-	-	-	-	-
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	2	2	-	-	3	3	-	-
Tərtər rayonu	90	90	-	-	47	47	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	23	23	-	-	18	18	-	-
Sənaye	2	2	-	-	2	2	-	-
Tikinti	1	1	-	-	-	-	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	28	28	-	-	7	7	-	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	3	3	-	-	4	4	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	4	4	-	-	3	3	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	1	1	-	-	-	-	-	-
Təhsil	1	1	-	-	-	-	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	1	1	-	-	1	1	-	-
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	26	26	-	-	12	12	-	-

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi rayonlar və inzibati ərazi vahidləri üzrə bölgüsü.....	35
Cədvəl 2: İqtisadi rayonlar, inzibati ərazi vahidləri və iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə ləğv edilmiş mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı.....	67
Cədvəl 3: İqtisadi rayonlar və inzibati ərazi vahidləri üzrə mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyekti olan müəssisələrdə muzzdlu işçilərin sayı, nəfər.....	36

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Dövlətin fiskal siyasətinin tipləri və növləri.....	12
Şəkil 2: Fiskal siyasət mexanizmi.....	18
Şəkil 3: Azad İqtisadi Zonaların yaradılmasında əsas məqsədlər.....	43
Şəkil 4: AİZ-lərin yaradılması üçün bir sıra ilkin şərtlər.....	52
Şəkil 5: AİZ-lərin yaradılması və fəaliyyətinə təsir göstərən amillər.....	55